శ్రీరస్తు

బుద్ధచరిత్ర

యక్షగానము

(బుఱ్ఱకథ)

:గ్రంథకర్త:
సువర్ణ ఘంటాకంకణ బిరుదాంకిత
సంస్కృతాంధ్ర పండిత
మహాకవి బండ్ల సుబ్రహ్మణ్యము

ప్రథమ ముద్రణము,
వేయి ప్రతులు.

1972

For Copies:
Bandla Subrahmanyam,
PANDIT,
VETAPALEM, Chirala Taluka.
(Prakasam Dt.)

నా రచనల నాదరించి సాహిత్యసేవయందుల్లాసము గలిగించుచున్న ఆంధ్రలోకమునకు నా కృతజ్ఞత.

— గ్రంథకర్త.

రు 2-00

సువర్ణఘంటాకంకణ, గండపెండేర, బిరుదాంకితులు,

బుఱ్ఱకథా పితామహ, యక్షగాన సమ్రాట్

శ్రీ శ్రీ శ్రీ నాజరు గారి అభిప్రాయము

శ్రీ శ్రీ శ్రీ సువర్ణఘంటా కంకణ బిరుదాంకితులు, సంస్కృతాంధ్ర పండితులు, శ్రీ బండ్ల సుబ్రహ్మణ్య మహాకవిగారికి శతాభివందనములు.

ఆర్యా!

తమరు పంపిన "బుద్ధ చరిత్ర- యక్షగానము" మన శిష్యుడు చిరంజీవి పేరిశెట్ల వేంకట సుబ్రహ్మణ్యము నాకందించినారు చదివితిని. మీ కవిత, మృదుమధుర గంభీరమై, అనర్గళముగ సాగినది. పాఠకుల కింతటి సరళశైలి అందించిన రచయితలీనాడు అరుదు. అట్టి కాలములో ఇట్టి కవితనల్లిన తమరు ప్రశంసనీయులు. ఈ కవిత మీ బిరుదుకు తగిన రీతిలోనున్నది. వీరరస ప్రధానము, ప్రబోధాత్మకమైన యక్షగానముగూడ మీ కలమునుండి వెలువడిన, సువర్ణమునకు పరిమళ మబ్బినట్లుండునని నాభావన. అందులకై తమరు ప్రయత్నింపగలరని నాయాశ. అట్లు వెల్వడిన రచన, ఒక దేశమునకే గాక, యావత్ప్రపంచ, కార్మిక, కర్షక, కూలి, నాలి, జనాళికి సైతముపయోగపడి శాశ్వతకీర్తి నొందగలదని నాయభిప్రాయము. ఫణితిలో పండితకోవంలో ప్రతిబింబించుచున్నది. (భాషలో, భావనలో క్రొత్తదనము చూడలేక పోతిని) మీరు పాటించినవన్నియు చాల న్యాయముగ నున్నవి. నేను తమరిని కోరునదేమనగ "యక్షగానమనగా- నాట్యము." నాట్యమనగా- "నాట్యం తన్నాటకే ష్వేక యోగ్యం పూర్వకథాయుతం" అని మీరెరుగనిది కాదు దీనిలో "ఇతి వృత్తం త్రైలోక్య సర్వభావానుకీర్తనం, నానాభావోపసంపన్నం, నానావ్యవస్థాంతరాత్మకం, లోకవృత్తానుకరణం నాట్యం"

నిన్న, నేడు, రేపటి, నీ, నా, భావ సంపదలతో మనలో నిండిన సమాజవ్యక్తుల అనగా- లోకులఅనగా- ప్రజల నిత్యజీవితాభి

వృద్ధి క్రమానుగతాల నెఱుకపఱచేదిగా ఉండాలని. మన ప్రాచీనులు శాసించారనే పై శ్లోకమే రుజువని తమ లాంటి ప్రముఖులకు, పండితులకు వేరే చెప్పనవసరం లేదు కదా?

సాహిత్యముకన్న సమాజదృష్టి నాకు మిన్న. కావున యక్షగానము దాని రూపము మీద నాకున్న, నేను తెలిసికొన్న ఈ చిన్న భావన తమకెఱింగించినాను. నా శాస్త్ర దృష్టి, సమాజ పరమైనది. తప్పులున్న క్షమింప ప్రార్థన.

కళాభివందనములతో,
భవదీయుడు,
నాజర్.

కొరిటపాడు,
29-7-1972.

విజ్ఞప్తి

ప్రపంచమున మొట్టమొదట అహింసా సిద్ధాంతమును మాఱుమ్రోగించిన మహాప్రవక్తయగు బుద్ధుని చరిత్రయిది. ఇది యీ నాటి రచన కాదు. దీని వయస్సు సుమారిరువది సంవత్సరములు. నాఁడిది పలుఁబడి నిముసములలోఁ జెప్పఁదగినకథ. కావునంజేసి రేడియో గాయకులగు జి. వేంకటశివయ్యగారు కథకులుగా విజయవాడ రేడియో కేంద్రమువారప్పుడ దీనిఁబ్రసారమొనర్చిరి.

అంతెందనిపనక కాలక్రమమునఁ బెంచియింతచేసితి. నా యీరచన నత్యంత ప్రశాంత స్వాంతుఁబునఁజదివి యమూల్యాభిప్రాయ మొసంగిన యక్షగాన కళానిధి నాజరు గారికి నాహృదయపూర్వక నమస్సులు—

గేయరచనా సమయమునఁ దనకుఁదోఁచిన సలహాల నొసంగుచు నాకుఁదోడ్పడిన మత్ప్రియాంతేవాసియగు చిరంజీవి పోరిసెట్ల వేంకటసుబ్రహ్మణ్యమున కస్మచ్ఛుభాశీస్సులు.

గ్రంథకర్త.

ఆస్మత్పూజ్యపాదులు

బండ్ల వెంకటసుబ్బయ్యగారు

— గ్రంథకర్త.

గ్రంథకర్త.

శ్రీరస్తు

బుద్ధచరిత్ర

యక్షగానము

(బుఱ్ఱకథ)

శ్రీలన్నెన్నలరారు తేజునధరి త్రిభృత్సురారాధ్యుఁడై
జోలంబాడెడి మాయవీడి సుఖియై శుద్ధోదనానందుఁడై
మేలుంగూర్చు యశోధరుండయి వనిన్ మీనాంకబాణాహతిన్
శిలమ్మోదని మారజన్నిజతపశ్శ్రీ మిమ్ము రక్షించుతన్.

గణాధిప ప్రార్థనము

రాగము- హంసధ్వని- ఆదితాళము

ప్రమథాధిపా- బుధవిదితకృపా- ప్రమథాధిపా
ఫణిసూత్రధారీ- భక్తాఘహారీ
భక్తితో నినుఁగోర దేవనాదు
వాంఛలీయరార- పరసురమందార ||ప్రమ||
పార్వతీసుతా- సజ్జనావనవ్రత
సూరివాద్యినుత- సుబ్రహ్మణ్యానుత ||ప్రమ||

పార్వతీదేవి ప్రార్థన

సరస్వతి రాగము- చతురస్రజాతి- త్రిపుటతాళము

దయననుఁ బ్రోవవమ్మా భవానీ
శూలపాణి- రాణి- మృదువాణి- దాక్షాయణి ||దయ||
అతినిగూఢ జ్ఞానప్రదాయిని- హైమవతీ
తల్లీ నిరతభక్తకల్పవల్లీ
జయమిడవే వేడుకతో నాకిఁక
పరమగుణపావని- బండ్ల సుబ్రహ్మణ్యకవి రక్షణి ||దయ||

ఈశ్వర ప్రార్థనము

బేగడ రాగము - చతురస్రజాతి త్రిపుటతాళము

వరధీర దయఁజూడరా- మహేశ్వరా
నన్నావఁదడవేలరా- దేవదేవ గౌరీ ॥వర॥
అఘములను హరియింపవా- ఆనందభావ
అతిప్రేమ నన్నేలవా- భక్తావన పావన
దరిలేని మాయామ- హాంధకారమునుండి
రక్షించువాఁడ వీవే- దేవ దివ్యప్రభావ
విజయానంద నిర్గుణవిలాస- విధిసురపూజిత చరణసారస
సదయా దుర్గాధిప విమలవిభవ-ననుగనవ-స్తుతివినవ- శివ-అభవ
॥వర॥

సరస్వతీ ప్రార్థన

కం॥ వాణీ! హిరణ్యగర్భుని
రాణీ! రమణీయగాన రాజిత వీణా
పాణీ! మదయుత బంభర
వేణీ! నానాల్క నిందు వేడ్కన్ నిలుమా.

విష్ణు ప్రార్థన

— రగడ —

శ్రీరమణీమణిచిత్తవిహారా - శ్రితజనమందారా
సారాచారా కౌస్తుభహారా - సజ్జననుత ధీరా
దానవ భంజన ధార్మికరంజన - దాసావనకృష్ణా
మాననీయగుణజాలా నిస్తుల - మదకరీంద్రపాలా
నీపదరాజీవంబులఁగొల్తుము - నిచ్చలు కడుభక్తి
పాపదూరులనుజేసి మాకునిడు - పావనమగుముక్తి

ఆశీస్సు

— రగడ —

నిరతము సుబ్రహ్మణ్యుని బ్రోచుచు - నిందు మహిమ వెలుఁగు
కరుణాకరుఁడయి భక్తవర్యులను - గాచుచుఁదాఁజెలఁగు
వాసిన్ రావూరిపేటపురంబున - వరలుచుండు శివుఁడు
కాశీవిశ్వేశుండీప్రజలను - గాచుఁగాత భవుఁడు

భరతమాత

సీ॥ ఈశ్వర దత్తమౌ హిమగిరి ముత్యాల
డంబుమీఱిన కిరీటంబనంగ
వివిధ ధాతు విభూతి విలసిల్లు వింధ్యాద్రి
రాజరత్నాల యొడ్డాణమనఁగఁ
బ్రాక్పశ్చిమాబ్ధులఁ బ్రభవించు కెరటాలు
రహివీచు వింజామరంబు లనఁగ
సింహళద్వీపము సింహాసనము చెంత
బ్రియముగొల్చెడి పాదపీఠమనఁగ

తే॥ సకల దివ్యర్షిబృందము సంతసమున
మహిమ నుతియింపఁగల వందిమాగధులన
నెగడు నిర్మలవిఖ్యాత నిత్యపూత
పరమగుణగణసముపేత భరతమాత.

సంస్కృత కవుల స్తుతి

ఆ। వె। పరమ భక్తిఁ గొలుతుఁ - బ్రాచేతసుని వ్యాసు
భాసు దండి కాళి-దాసు భోజు
బాణు హర్షు మాఘు - భవభూతి భారవి
దేవవాణి రసనఁ - దేజరిలఁగ

ఆంధ్ర కవి స్తుతి

సీ॥ నన్నయోత్పలమాల చెన్నుమీరుచునుండు
తిక్కన కందంబు తీపి మెండు
ఎఱ్ఱనార్యుని గీతమెంతొ రమ్యత నొల్కు
శ్రీనాథు సీసంబు చెలువుఁ గుల్కు
సోమనాథు ద్విపద సొగసుగా నడయాడు
పెద్దన మత్తేభ మొద్దికఁదగు
రాయలపల్కులో రాళ్ళు రాపాడును
మూర్తి శార్దూలంబు బొబ్బరించు
రఘునాథు నడకలో రాచఠీవి వెలుంగు
నన్నెచోడు పదాల తెన్ను వేఱు
వేమనతో నాట వెలది నృత్యముసేయుఁ
బోతన యన్నింటిఁ బోతపాయుఁ

తే॥ జేమకూరన్న పాకానఁ జిందు రసము
సూరనార్యుని కల్పనాశుద్ధి ఘనము
గజ్జెగట్టిన జెట్టులు గాన వీర
లందఱకు నొక్క వందన మాచరింతు.

(ప్రార్థనానంతరము వంతవారలలో నొకరు)

వంత:- ఓ యక్షగాన విశారదా! నేఁడేకథాసుధారసమ్మున ఈ మహాజనుల సంతోషపెట్టఁ దలఁచితివి?

కథకుఁడు:- ఏమహానీయుఁడు క్రీస్తుకంటె మహమ్మదుకంటె కొన్ని వందల సంవత్సరములు ముందె ఈభారతదేశమున జన్మించి నవమోహనాంగియగు భార్యను ముద్దులబిడ్డను రాజ్యరత్న సింహాసనమునుద్యజించిఘోరతపస్సుచేసిజగద్గురువై అహింసా పరమో ధర్మః మమాత్మా సర్వభూతాత్మా- అనుధర్మమ ముల ప్రాశస్త్యము ప్రవచించి యనుష్ఠించి యనుష్ఠింపఁజేసెనో విశ్రాంతిదాత గాంధీమహాత్మున కాదర్శపురుషుఁడో, ఏవిశ్వ

శ్రీయోఃఉర్ధి ధర్మచక్ర మవక్రమై యావద్భారతమునఁ బ్రకాశించుచున్నదో యట్టి బుద్ధభగవానుని దివ్యకథ వినిపింపఁ దలఁచితి.

వంత:- బుద్ధదేవుని చిత్రములు బొమ్మలు నిత్య మెల్లయెడలఁగవఁబడుచుండునుగాని యాపుణ్యపురుషుని జీవితచరిత సమగ్రముగ నాకు ను దెలియదు. అదివినుభాగ్యము నేఁడుగలుగుచున్నందులకు సంతసించుచున్నాఁడ.

కథ:- మంచిది. విను.

— రగడ —

ఆనందంబుగ బుద్ధచరిత్రము- అయ్యలార వినుఁడీ
మానసమందున యోచనచేసి- మంచిదారికనుఁడీ
ప్రజలమేలునకు రాజ్యము విడిచిన-ప్రజా సేవకుండు
విజనాటవులందవస్సేసిన- విశ్వదాత యతఁడు

సిద్ధార్థుని జననము

(కథాప్రారంభము) (మరాటీ వక్కి)

శ్రీరంజిల్లెడి భారతమాతకు- శిరోభూషణంబు
సారాచార విచార ధీరులకు- సహజపోషణంబు
సోమసూర్యమణి సాధరాజములు- సొంపుల నింపొందు
రామరాజ్యమన శాక్యులరాజ్యము- రాజిల్లఁగనందు
కలదు రోహిణీనదీతీరమునఁ- గపిలవస్తు పురము
కలకాలంబును భోగభాగ్యములఁ గలకలలాడుచును
ఆపురమేలెడి రాజుశౌర్యమున- అమరవరుల మించె
చాపహస్తుఁడై యుద్ధరంగమున- శత్రుల నేడించె.
శుద్ధచరిత్రుఁడు శుద్ధోదనుఁడు- సూర్యవంశజుండు
పద్ధతి మీఱక ప్రజలహాయిగాఁ- బాలించుచునుండు
అతని కిద్దఱు భార్యలుండిరి- అనుపమగుణవతులు
నీతిని దప్పని శాంతమానసలు- నిత్యసత్యవ్రతలు
మాయాదేవి గౌతమి యనెడి- మానవతులు సతులు
ఛాయాదేవి దినమణి నట్టుల-చక్క ననుసరింతుర్
చాలకాలమటు లాపురముండఁగ- సంతానము లేక

ఏలరాజ్యమని చింతలు పొందుచు- ఇంతులతోఁగూడి
దేవతార్చనలు తీర్థయాత్రిలను- చిరముగఁజేయుచును
సావకాశముగఁ జెట్టుకు పుట్టకు- సల్పిరి పూజలను

వ॥ ఇట్లు సంతానముకొఱకు భగవంతుని ధ్యానించుచుండ, ఒక దినమున మాయాదేవి నిద్రించుచుండ కలలో-

జరజర వచ్చెను- దేవవిమానము (తందాన)
చరచర దిగిరట- దేవకన్యలు
మాయాదేవిని- ఆవిమానమున
హాయిగఁ జేర్చిరి- దేవకాంతలు
ఎగిరిపోయి ఆ- దేవవిమానము
దిగినది చల్లఁగ- గంగయొడ్డునకు
గంగాజలముల- జలకమార్చిరి
బంగరుతీఁగల- బట్టకట్టిరి
మణిపీఠమ్మున- కూరుచుండఁగా
మణిహారమ్ములు- వేయుచుండఁగా
కోమలమూర్తి- నిండుచంద్రుఁడు
ఆమెగర్భమున- ప్రవేశించెను
కొక్కొరోకోయని- కోడికూసెను
దిక్కులుతెలతెల- తెల్లవారెను
కలవరపడుచు- లేచినాథునకు
కలలోజరిగిన- దంతయుఁజెప్పె

వ॥ అట్లు సెప్పఁగా శుద్ధోదనుఁడు విని జ్యోతిశ్శాస్త్రజ్ఞుల పిలిపించి మాయాదేవికి వచ్చిన స్వప్నమును తెలుప వారది సంతాన ఫలసూచకమని విన్నవించిరి. అంతఁగొంతకాలమునకు ఆ యమ్మ గర్భమును ధరించి ప్రసవించుటకు దేవదహానమునం గల పుట్టినింటికి వెళ్ళుచుండ మధ్యేమార్గమున లుంబినీవన ములో ఒక శుభముహూర్తమునఁ బ్రసవించినంత.

— రగడ —

చూడంజక్కని ముద్దుల బాలుఁడు- సుతుఁడొకఁడుదయించె
వేడుకతోడను వృక్షలతాదులు- విరుల వాన నించె

జలజల పొంగెను నదుల జలంబులు- సంతోషముమించె
కలకల కూసెడి పక్షిజాలముల- గానము రాణించె
నవ్వుముఖంబుల దాసీసంఘము- నాట్యమాడఁగాంచె
అవ్వ యొకర్తుక యప్పటిపనులకు- ఆజ్ఞల నిప్పించె
తగినటు బిడ్డను దివ్యజలంబుల- తానంబాడించె
అగరుగంధముల సాంబ్రాణిపొగ- హాయిగ వేయించె

జోలపాట

రాగము- మధ్యమావతి

వేదవేదాంగాది- విజ్ఞానదీపా
ఆదినాగకలాప- ఆచలేంద్రచాపా ॥లాలీ॥
సనకాదిఋషులెల్ల- సన్నిధింజేర
ఘనమైనవేదాంత- గతిఁజూపు ధీరా ॥లాలీ॥
దక్షిణామూర్తివై- తమమణంచుజ్ఞానీ
అక్షిణమగుతేజ- మందిచ్చుమౌని ॥లాలీ॥
పరమార్థచింతతోఁ- బ్రార్థింతు నీశా
వరదయాదృష్టితో- వరలు పరమేశా ॥లాలీ॥

వ॥ అని జోలపాడె, అంతఁగొంత విశ్రాంతిననుభవించి,

— రగడ —

తల్లిబిడ్డలను బంగరుపల్లకి- తగినటు చేర్పించె
మెల్లఁగ నింటికిఁ జేర్చి రాజునకు- మేలది వినిపించె.

వ॥ అవ్వార్త విని మహారాజు సంతోషసాగరమున నోలలాడుచు-

— రగడ —

వాడవాడల పండువు సేయఁగ- వార్తలఁ బంపించె
పొడిమి మీఱఁగ అన్నదానముల- పూర్తిగఁజేయించె
వేనవేలుగా వచ్చిన జనముల- వేడ్కలు కనిపెట్టి
పానకంబు వడపప్పు చక్కెరయు- పండ్లు పంచిపెట్టి
అసితుండనియెడు మహర్షియొక్కం- డచ్చటి కేతెంచె
పసిబిడ్డంగని దివ్యచిహ్నముల- బాగుగఁబరికించె
కానీ మాయాదేవినిగాంచి- కంటనీరు గార్చె
మహానుభావుఁడు కొడుకైపుట్టెను- మహారాజ యనియె

మహాత్ము(డాఋషి తపస్సుచేయ(గ- మరల గుహకు(జనియె.
ఆఋదినమ్ములు గడచిపోయెను- ఆనందముతోడ
మాఋమోగెను దానధర్మముల- మహారాజు మేడ
ఏడవదినమున మాయాదేవికి- ఎస(గి జ్వరము కాచె
పాడుజ్వరంబది చివఋకు ఆయమ- ప్రాణములను దీసె
కాఋమేఘములు గమ్మినరీతిగ(- గాంతలు గుమిగూడి
బోరున నేడ్చిరి ఆమహిళామణి- పుణ్యము కొనియాడి
కొండలరాయని గుండెలుగర(గెను- ఘోషించెను గడలి
దండిదొరలు కన్నీరుగార్చిరి- ధైర్యమ్ములు సడలి
కష్టసుఖంబులు కావడికుండలు- గాజగాన నుండె
నష్టభార్యు(డై రాజుదుఃఖమున- నవసి కు(దుచు(ండె
తల్లిపాలకు బిడ్డనోటికి- దైవ(బెడ(బాపె
చెల్లెలు గౌతమి కన్నివిధంబుల- చింతలు తలమోపె
శుద్ధోదనునకు దిక్కులన్నియును- శూన్యముగా(దో(చె
బుద్ధిమంతుడగు మంత్రి యాతని- బుద్ధి శాంతపఋచె
అంతట రాజు బుధులను బిలిచి- ఆకుమారు డాసి
సంతసమంద(గ వారికి గొప్పగ- సన్మానముచేసి
సిద్ధపురుషులకు నుండెడిగొప్ప- చిహ్నలన్నిగాంచి
సిద్ధార్థుండను నామకరణమును- జెలువుగ(జేయించె
తల్లిలేని యాపిల్లవాని పిన- తల్లి పెంచుచుండె
తల్లిదండ్రులకు(బెన్నిధివోలెను- దనయు(డు తానుండె

౫। ఆబాలు(డు శుక్లపక్షచంద్రునివలె దినదినాభివృద్ధిగాంచుచుండ

— రగడ —

విశ్వామిత్రునియొద్ద బాలునకు- విద్యలు నేర్పించె
విశ్వరక్షణకు ధనుర్వేదమును- వేదము గఋపించె
పదియునెనిమిది వత్సరంబుల- ప్రాయముచనుదెంచె
ముదమున(గళలందేలియాడుచును- ముద్దులుకురిపించె

హంస రక్షణము

వ॥ అంత నొకనాఁడు సూర్యోదయ సమయమున ప్రాతఃకాల వ్యాయామవిహారమున కై గుణదత్తుఁడను ప్రాణస్నేహితుఁడును తానును గుఱ్ఱముల నెక్కిరి. గుణదత్తుఁడు గుఱ్ఱమును విడిచిన వెంటనే సిద్ధార్థుఁడు వైరిజనకంటకమగు తన కంటకమును మెడ మీఁదదువ్వి.

కళ్ళెము లాగి విడువఁగా........ సై
గల్లున గజ్జెలు మ్రోగఁగా
ఉల్లాసమ్మున సాగఁగా
పెల్లుగ ధూళులు రేగఁగా
రాజమార్గముల నేగుచు
రాజుల దృక్కులఁదోఁగుచు
ప్రక్క గుఱ్ఱమును మించఁగా
ఒక్క పర్వునను పాఱఁగా
సెలయేఱులపై దూఁకుచు
పులమెట్టుల కెగఁబ్రాఁకుచు
పచ్చిక బయళ్ళఁబాఱుచు
పచ్చని పొదలం జేరుచు
ఉఱిమెడ మబ్బుల మెఱుపుగా
మరుగులు గ్రక్కుచుఁబోవగా
హిమగిరి వనములుఁ జేరఁగా
క్రమమున నాఁపెను మెల్లగా ....

వ॥ అంత మిత్రు లిర్వురు గుఱ్ఱములు దిగి పాఱుచున్న సెలయేళ్ళను పరుగెత్తుచున్న లేళ్ళను, కూయుచున్న పక్షులను, కాయుచున్న వృక్షములనుచూచుచు రోహిణీ నదీతీరమున విహరించుచుండిరి. అప్పుడ దేవదత్తుఁడను క్షత్రియబాలుఁడు సహచరులతో వేఁట కొఱకు బయలుదేఱుచున్నాఁడు. ఎట్లన -

— గేయము —

నల్లని తలగుడ్డఁజుట్టి

తెల్లని చల్లడముదొడ్గి
గజ్జెల గుడిగిని గట్టి
పచ్చని పెనుదట్టిసుట్టి
పచ్చల పిడిబాకుదోపి
పెద్దవింటిని జేతఁబట్టి
చక్కని పెన్జిము వేసి
ఎఱ్ఱని గుఱ్ఱంబునెక్కి
జిఱ్ఱునఁ గళ్లెంబులాగి
వేగఁగదలెను దేవదత్తుఁడు- నారాయణ।
సాగుఁడీ సాగుఁడీయన్నాఁడు- నారాయణ॥

నెట్టనఁ జిట్టడవిమెట్టి
బిట్టు పెడబొబ్బలను బెట్టఁగఁ
గ్రేళ్ళువాఱెను లేళ్ళగుంపులు
గుఱ్ఱుగుఱ్ఱని కిరులు దిరిగెను
కాండ్రు కాండ్రని పులులుపర్విడె
వేఁటలాడెను దేవదత్తుఁడు_ నారాయణ।
తరిమితరిమి వానిఁగొట్టెను- నారాయణ॥

వ॥ ఇట్లతఁడు వేఁటలాడుచు యువరాజున్న ప్రాంతమునకు వచ్చెను. అత్తఱి ఆకాశమార్గమున ముత్యాలవరుసలవలె, నక్షత్రతోరణములరీతి తెల్లతామరపూలచాళ్ళనా రాజహంసలు బారులు దీరి వచ్చుచుండె. ఆహంసలలో నొకదానిని దేవదత్తుఁడు బాణముతోఁ గొట్ట అది విలవిలఁ దన్నుకొనుచు సిద్ధార్థుని కాళ్ళముందు పడ అతఁడు దానిని లేవనెత్తి మెల్లఁగా బాణము పెరికి కాఱుచున్న నెత్తురు తుడుచుచు కన్నీరువిడుచుచు అక్షీణప్రేమమ్మున దానిని రక్షింపఁదలంచి.

ఉ॥ ఎక్కడ జన్మభూమి? సతియెవ్వతె? బంధువులెవ్వ? రేటికీ
దిక్కున కేఁగుదెంచి? తతిపేసవుఁ జూపులె యుత్తరంబులా
ముక్కున కెంపుడాలు తలముందఱ గోదుమవన్నెలీను నీ
చక్కని మేను క్రూరనరశాతశరాహతమయ్యెనక్కటా!

వ॥ అని పక్షిని ఓదార్పుచుండ -

ఉ॥ ఎవ్వఁడవీవు క్రొవ్వఁడర ఇవ్వని(జొచ్చితె మచ్చరాహతిన్
దవ్వులనుండి తూలి యిటు దాపుగఁజేరిన నండజంబు నీ
వెవ్విధిఁబట్టికొంటి? తగవే పెఱవారల సొత్తుదాక ఈ
మవ్వపుహంసమాంసరతి మానుము జీవితవాంఛయున్నచో

వ॥ అని సగర్వముగాఁబలుకుచు సమీపించిన దేవదత్తుని మాటలువిని
సిద్ధార్థుఁడుపక్షివంక కరుణాన్వితదృష్టి ప్రసరించి వానితో నిట్లను

ఉ॥ తామరతూడులం దినుచు- దప్పికి గ్రుక్కెఁడు నీళ్ళు గ్రోలుచున్
వ్యోమవిహారమున్ సలుపు- చొక్కనికే నపకారిగాక లో
నానునుమాటెఱుంగక హిమాచలమానసవాసియైన యీ
కొమలరాజహంస పడఁగొట్టఁగ జేయెటు లాడెఁజెప్పుమా

వ॥ దానికి దేవదత్తుఁడు వికటముగ నవ్వి-

— రగడ —

క్షత్రియవరులకు వేఁటలాడుటయె- శాస్త్రసమ్మతమ్ము
పాత్రమెఱుఁగక మాటలాడెదవు- బాగుబాగు పొమ్ము
అహింస యెవరికి బోధించెదవది- అందరాని సొమ్ము
సహింపఁజాలను నీమాటలనిఁకఁ- జాలుఁజాలు తెమ్ము

వ॥ అనవిని అమ్మా మొలుకు చంద్రబింబములో రాహువుతనవిసఁపుగోర
గుచ్చినట్లు బాణముదీసి మేనిలో నాటితివి. ఇదినన్ను శరణుసొచ్చిన ది;

— రగడ —

అభయమిచ్చితిని పక్షినివిడుచుట- అన్యాయమునుమ్ము
శుభముగ నీకొకవిందు సేసెదను- సోదర యిటురమ్ము
అని సిద్ధార్థుఁడుపల్క దెవదత్తుఁడు సక్రోధుఁడై

రాగము - జంఝూటి - దరువు

ఏలరా- తేఁడా- విడరా- యేరా- కూరిరా।
చాలుచాలు-నాఁగుమాఁగు- మించుకైన భీతిలేక
ఖగరాజముఁగొనఁ బొడియా- గాసిల్లఁగ జూడఁదగ ॥దేలరా॥
అలకింపు నామాటల- అజ్ఞానంబు వీడుమింత
నేను గొట్టిపట్టిపిట్ట- నెట్టు నీవు తీసికొందు ॥వేలరా॥
సంగతిని దెలిసికొనక- భంగమిచ్చుపొందగఁను

ప్రాంగుట తగదంటి నంత- రంగమును మార్చుకొను ॥మేలరా॥

వ॥ అనుడు సిద్ధార్థుడు దేవదత్తా ఈబాణము నీ శరీరమున గుచ్చుకొనుము. ఎంత బాధగలిగించునో నీకే తెలియఁగలదు. ఐననీ వేల ఖడ్గము ధరించితందువా? అది సాధుసంరక్షణార్థము అని యనుచుండ దుష్టశిక్షణకొఱకు. ఇఁకఁదీఁగలాగినపొదకదలును.

—రగడ—

శరణునరక్షణచేసెడివారే- సత్యధర్మపరులు
కరుణలేకహింసించెడివారే- కాలునిసహచరులు
గయునిరక్షణకుఅర్జునుఁడేతన- గాండీవముపట్టె
గయనిభుఁడగుశిబిపక్షినిబ్రోవఁగ- కండలొలిచిపెట్టె
కావునఁబక్షినిరక్షించుటయే- కాఁగలకార్యంబు
నీవిఁకమాటలఁదూలనాడకుము- నిలుపుముశౌర్యంబు

తే॥గీ॥ ఱాలు రువ్వెడు వానిపైఁబూలు రువ్వి
శాంతి భద్రత లందుటే సముచితమని
పాములకుఁబాలు పోయు నీభరతభూమి
హంసలను గొంతుకోయువాఁడవతరించె

వ॥ అన దేవదత్తుఁడాగ్రహోదగ్రుఁడై

—రగడ—

సూర్యవంశజుల పరాక్రమము చవి- చూడదలఁచితేని
ఆర్యధర్మముల ననుసరించి మా- టాడ కీయఁదేని
పక్షికి బదులుగ నీదుప్రాణములె- బలియగుననుకొనుము
పక్షపాతముగ మాటాడెదె నీ- బాణమందుకొనుము.

వ॥ అనుచుండ అతనిముఖమున

రోసము గొప్పగఁ దోఁచెను ...సై...
మీసముఁ ద్రిప్పుచు చూచెను
కంటనిప్పుకలు గ్రక్కుచు
కఁటునఁ జిందులు ద్రొక్కుచు
చీల్చెద వక్షము రెండుగా
తాల్చెద ప్రేవులు మెండుగా
రారా రమ్మని పిల్చెను
వీరావేశము తాల్చెను

అంతట ఆగుణ దత్తుఁడు
పంతము మీఱిన చిత్తుఁడు
సింహగర్జనము సల్పఁగా
సంహృతికొఱ కుసికొల్పఁగా
ఇరువురు కత్తులు దూసిరి
గిరగిరఁ ద్రిప్పఁచు డాసిరి.
ముద్దుల రాజకుమారుఁడు
ఇద్దఱి నడుమన చేరెను ...

వ॥ చేరి గుణదత్తునిజూచి మిత్రమా! పక్షిని రక్షింపదలంచి ఖడ్గ యుద్ధమునకు సిద్ధపడుట ముల్లుదీసి ఆ గాయములో దబ్బనము గ్రుచ్చుట. నామాట విని నీకత్తి నొఱలో వేయుమనె. ఇంతలో ఈ వార్త దెలిసి శుద్ధోదనమహారాజు మంత్రితో అచ్చటికివచ్చె. రాజకుమారుఁడు తండ్రికి నమస్కరించె రాజానుజూచి దేవదత్తుఁడు తనకత్తి నొఱలో వేసికొని తాను గొట్టిన హంసను సిద్ధార్థుఁడు తీసికొనెననియు మీరుచెప్పి యిప్పింపుఁడనియుఁగోర అప్పుడతఁడు కొడుకును గని.

— రగడ —

ఇతరులసొమ్మును విసమువోలెని- వేలచూడవన్న
మతిలోనైదను ధర్మము దప్పిన- మర్యాదలు సున్న
ఈతఁడు కొట్టినహంసను నీవిపు- డేల తీసికొంటి
తాతల తండ్రుల వంశంబునకే- తగనిమాట వింటి.

వ॥ అన సిద్ధార్థుఁడు వినయమున ఇట్లనె.

— రగడ —

పాతకమంచును నెంచక ఈతఁడు- పక్షినిబడఁగొట్టె
వాతాహతిచేవచ్చి యిద్దినా- పాదములనుముట్టె
కొట్టినవెంటనె పిట్ట చావఁదా- గోరుట ధర్మమ్మొ
అట్టుగాక యిదిశరణుసొచ్చినది- అతని యాశవమ్మో
అభయమిచ్చితిని రక్షణసేయఁగ- అప్పుఁడు వినుచుండ
ప్రభువులకియ్యది ధర్మమార్గమని- పలువురనుచునుండ

వ॥ ఇట్లతఁడు బదులు సెప్ప.

— రగడ —

వయ్యనవేమియుఁ దోఁపకజనపతి- సచివాగ్రణిఁగనియె
తియ్యనిమాటల న్యాయముతప్పక- తీర్పుచెప్పమనియె
ఘటనాఘటన సమర్థత గల్గిన- ఘనుఁడుమంత్రివరుఁడు
దిటవుగ రాజ్యము నడిపింపంగల- ధీరుఁడు పావనుఁడు
ఆలోచించెను మంత్రిపుంగవుఁడు- హంసవిషయమంత
తాలిమితో బహుధర్మ సూక్ష్మములు- తనకుఁదెలిసినంత
కొట్టినహంసను వేఁటకాఁడుతాఁ-గోరుటసత్యమ్ము
పట్టినప్రతినయ వీడుమంటయును-బాడిగాదుసుమ్ము
పాలును నీరును వేఱుసేయఁగల-పక్షియిద్దిరాజా!
తేలును ధర్మము హంసరాజమును-దింపుముయువరాజా!

వ॥ అవి అంచనుదింపించి "మీరిద్దఱు పక్షికొఱకుచేతులు చాపుఁడు ఎవరిచేతుల లోనికి ఈపక్షివచ్చునో వారిదేయిది." అనిమంత్రి గారన నిర్వురు సమ్మతించిరి. దేవదత్తుఁడు ముందు చేతులు చాచెనుఅదిభయపడి వెనుకకడుగిడెను. గౌతముఁడుచేతులుచాప పూర్వస్నేహమున నడచివచ్చి ఆతని కరములంజేరెను. అంత

— రగడ —

ధర్మమెజయమని గుణదత్తుడంట- ధైర్యముతోఁ బలికె
నిర్మలహృదయముతో వనదేవత- నిండారఁగఁగులికె
పకపకనవ్వెను కొండజాతి ప్రజ- పరికించుచునుండ
ప్రకటితమయ్యెను దైవశక్తి ఆ- పక్షిఋదినుండి
దేవదత్తుఁడది పరాభవమ్మని- తిరముగ మదినమ్మె
కావరమంతయుఁ గోపరూపమున- కన్నుల నెగఁజిమ్మె
సమయముచిక్కిన నపకారంబును- సలుపఁ దలఁచుచుండె
కుమతియెట్టులే దుష్ప్రచారమును- గూర్పఁబొంచియుండె

వ॥ అంత రాజాజ్ఞచే ఎవరియిండ్లకు వారేగిరి. పిమ్మట ఒకదినమున శుద్ధోనుఁడు మంత్రినిజూచి "ఆర్యా! సిద్ధార్థుఁడు

— లలితకళా వినోదము — — రగడ —

ఎప్పుడు ఏదోవిచారమున జగ- మెఱుక మానినాఁడు
తప్పక సంతోషంబును గూర్చెడి- దారిచూడుఁనేఁడు

క్షాత్రధర్మమున కనువగు మార్గము- సాధింపఁగలేఁడా
గోత్రఖ్యాతిని వృద్ధిసేయఁగల- కోవిదుండు కాఁడా

వ॥ అనిచర్చించి రోహిణీతీరమున నందనోద్యానమువంటి వనములో ఎండ చలి వానల బాధలు తెలియకుండునట్లు ఇంద్రభవనము వంటిభవనములు మూఁడుకట్టించి చెన్నునిసారథిగనిచ్చి బాహ్య ప్రపంచము గోచరము కాకుండునట్లు సిద్ధార్థునందుంచె. అచట

— రగడ —

బృందావనమును ధిక్కరింపఁగల- ఎలదోఁటలపూలు
బృందారకులకె వింతగొల్పఁగల- ఎంతోతావిఁగ్రాలు
జలయంత్రమ్ములు తామరచెఱువులు- జలపక్షులుమెండు
చిలుకల హంసల నెమిళ్ళతోడనుఁ చెన్నుమీఱుచుండు
చిత్తరువులు బహురత్నతోరణాల్- సింగారముతొలుక
అత్తరు పన్నీరిచ్చెడివాసన- అనందముచిలుక
హంసతూలికా తల్పంబులతో- అలరారుచునుండు
హింసాకరమగు దృశ్యంబేదియు- ఎఱుకపడకయుండు

వ॥ అప్పుడు మహామంత్రి — రగడ —

అందగత్తెలగు ఆటకత్తెలను- అచటికి రప్పించు
నందముగా నటమూఁడు పూటలును- నాట్యముసేయించు

వ॥ పుష్పబాణుని కొంగ్రొత్తపూవులమ్ములోయన నొప్పునాపూఁబోడులు హాల్లీసకాదినృత్యము లొనర్చుచుండఁ జూపఱకు స్వర్గమున దేవేంద్రసభలో రంభ,ఊర్వశి,మేనక,ఘృతాచి, తిలోత్తమాదులు నాట్యముసేయు చున్నట్లుండు. ఎడనెడ శృంగారరసప్రధానములైన ఉషాపరిణయము, రాధాకృష్ణుల ప్రణయము గోపికావిరహము మొదలగుకథల గేయనాటికలుగఁబద్నంచుచు ప్రేమరసమును మృదుమధురగేయరూపమునఁగుమ్మరింతురువెట్లన

కాంభోజిరాగము- ఆదితాళము

ఏమోహ్రభమ గల్గెరా- నీమోముఁజూడనా ॥ఏమో॥
రతిపతినిభ చిఱునగవునరా నీయధరా
మృతమతి ముదమునఁ గ్రోల నా ॥ఏమో॥
తాళఁజాలరా మరునిశరములకు

జాగదేల బిగికౌఁగిటఁ జేర్పనా ॥కేమో॥
కోమలాంగనేలేరి చేరితిని
కామకేళీవిలాస సౌధంబు చేరరా
కోర్కిదీర్పరా కొసరివేడుచుంటి నవ
మోహనాంగనా .... ॥కేమో॥

వ॥ ఇట్లిట్టిఁగన లలితకళా విలాసముల మానసికానందము పొందుచుండ నియ్యది యదనని గౌతమునకు వివాహముసేయ తెలిదండ్రులు నిశ్చయించుకొనిరి. ఇంతలో శాక్యులకొక పండువు రాఁగా రాజగృహంబున గౌరీవ్రతంబుసేయ సంకల్పించిరి. ఆ సమయమున అచటి, రాజకన్యల రప్పించివారికి బంగరు బహుమతుల నిప్పించి వారిలో సిద్ధార్థుఁడు కోరిన కన్యనతనికి భార్యగాఁ జేయవలయునని మహారాజుగారు సచివాగ్రణికిఁ దెలిపిరి. అంత మంత్రి తత్కాలోచిత కృత్యముల నిర్వర్తించుచు

: కల్యాణము :

— రగడ —

అన్నిదేశముల రాచకన్నెలకు- ఆహ్వానము లంపె
కన్నెలకీయఁగఁ గనకవస్తువుల- గదులుకొన్ని నింపె
తెల్లవాఱు సరికెల్ల పట్టణము- దివ్యకళల వెలిఁగె
ఉల్లాసంబునఁ బ్రజాసమూహము- లుత్సవమున మెలఁగె
వచ్చిరి పలువురు రాచకన్నియలు- వ్రతమును వీక్షింప
తెచ్చిరి పూజాద్రవ్యములెన్నో- దేవుఁడు రక్షింప

వ॥ అత్తఱి కోలీపట్టణంబున సుప్రబుద్ధభూపాలునికూఁతురు యశోధర గౌతముని సౌందర్య సద్గుణాదులువిని అతనిని వరించి గౌరీవ్రతమునుజూడ తండ్రి యనుమతింప తల్లితో పల్లకినెక్కి కపిలవస్తుపురము సేరె.

— రగడ —

అందముచిందెడి దేవకాంతలును- ఆమెకు సరిగారు
ఇందునిభాస్యకు విద్దెలలోనతు- లేఁ సాటిరారు
తొలకరిమెఱపును మించిమెఱయు ఆ- తోయజాక్షి మేను
కలుములచెలివలె సర్వభోగముల- కాంచఁగలదు తాను

॥ అట్టి యశోధర సౌందర్యమునుజూచి సిద్ధార్థుఁడు ముగ్ధుఁడయ్యె ప్రథమదర్శనంబున వారియిర్వురి చూపులొండొంటిగాఢాలింగన మొనర్చుకొనె. గౌరీ వ్రతమున రాజపుత్రుఁడు రాజకన్యలకు బంగారు బహుమతులనిచ్చుచు పిత్రుదత్తరత్నహారమును యశోధరకిచ్చె. మంగళగీతములతో వ్రతము పూర్తియయ్యె. యశోధరను తనకుమారునకిమ్మని శుద్ధోదనుఁడుదండపాణి భూపాలుని గోరె. దేవదత్తునిదుర్బోధచే సిద్ధార్థుఁడు పిఱికివాఁడని నమ్మి దండపాణి ముందుగఁదనకూఁతు నీయ సమ్మతింపక ధనుర్విద్యా ప్రదర్శనము జరిపించియందు సిద్ధార్థునకే ప్రథమబహుమతిరా అప్పుడతనికిఁ దనకూతునిచ్చి మహావైభవముతోఁ బెండ్లిచేసె.

— రగడ —

పట్టినదెల్లను బంగారంబుగఁ— బరిణమించుచుండె
ముట్టినదెల్లను ముత్తెమ్మైకడు— మోదమొసఁగుచుండె
చుక్కలనాతఁడు పూర్ణచంద్రువలె— చూడఁబడుచునుండె
ఎక్కడచూచిన విలాసదృశ్యము— లెసక మెసగుచుండె

వ॥ ఆమె శృంగారరసవాహినియైపొంగె, అందతఁడు రాజహంసయై తేలియాడుచుండె. ఇట్లా నూత్న దంపతులు రతీమన్మథులవలె రాజభోగములనుభవించుచుండఁ గొంతకాలమునకు వారికి రాహులుఁడను కొడుకుపుట్టె. తరువాత ఒకనాఁడు రాజకుమారుఁడు తన పట్టణమునఁగల ప్రజలజీవయాత్ర లెట్లున్నవో చూడవలయునని తండ్రికిఁ దెలియకుండ పోవనిశ్చయించుకొని విశ్వాసపాత్రుఁడైన చెన్నునితోగూడిఁ మాఱువేషములతోఁ బట్టణ ప్రధానవీథిఁ బ్రవేశించెను.

: నగర సందర్శనము :

— రగడ —

పూచినతంగెడు పోలెనుండెను- పురవీధుల చాలు
చూచుచువారలు రాజమార్గమునఁ- జొచ్చిరి అప్రోలు
ఈఁగలురేఁగిన తేనెతుట్టివలె- ఎనగిరి జనులెల్ల
వీగతిఁజూచిన రాకపోకలకు- ఇంతయెడములేదల్ల

బట్టలకోట్టులు వెండియుంగడులు- బంగారపుఁగొట్లు
బుట్టలుతట్టలు పండ్లబజారులు- పూవులమ్ము చోట్లు
మల్లెలుమొల్లలు సన్నజాజిచే-మంతలుబంతులతో
వెల్లివిరిసె నొకవీథియంతయలి- వేణుల బంతులతో

వ॥ ఆ పూలబజారులలో పూవులమ్ముకొనుచు, కొనుచునున్న యువతీయువల చమత్కారవచనములెట్లున్నవన-

— రగడ —

సగమువిచ్చినది ఈగులాబివెల- సరిగఁ జెప్పబాల!
వెగటుగనుండిన కొనవలచేగుము- వేయిమాటలేల?
బొందుమల్లెలను వలిపెములోపల- పొందుపఱచితేల?
దండిదొరలుగని ధరనిచ్చినచో- దాచుకొనముపూల
ఎన్నితుమ్మెదలు త్రాగిపోయినవొ- ఈపువ్వులరసము
ఎన్నిత్రాగినను వాడవించుకయు- ఎందుకింతహసము
వాడినకొలంది వింతవాసనలు- వచ్చెడీ సంపంగి
ఆడుమ బేరము అన్నియునొసఁగెద- అవసరమునవంగి

వ॥ అనిపల్కుచుండ విని వారుపోవుచుండఁగా ఒక ముదుసలితొక్కకఱ్ఱమోటించుకొనుచు భిక్షాపాత్రచేతఁ బట్టుకొని-

— రగడ —

కన్నులులేని కబోదిని బాబూ- కనుఁడు నాదుగోడు
పున్నెముగలుగును దానముసేయుఁడు- పొట్టనిండునేఁడు
దిక్కులేని యీపక్షిని బ్రోవఁగ- దేవుఁడుమిముఁజూపె
మొక్కుచుమీరిడు రాగిదబ్బుకై- ముదుసలిచేచాపె
ఆఁకలితీఱక నకనకలాడుచు- అల్లాడెదసామీ
మీకిది తెల్పఁగరొప్పవచ్చెడిని- మేనబలములేమి
పక్కలెండినవి డొక్కలాగినది- బరువైనది బ్రతుకు
గ్రక్కునఁజూచెడి వారులేమిచే- కఱవైనది మెతుకు
చంకనున్న మీచక్కనిబిడ్డఁడు- సరిగవృద్ధిపొందు
శంకరుకృపచేమీగృహంబునను- సౌఖ్యము పెంపొందు

వ॥ అని దీనాలాపములాడుచున్న బిచ్చగాడినిజూచి ఆశ్చర్యపడి సారథింగని చెన్నా!

చ॥ తనువున రక్తమాంసములుతగ్గి నరంబులుపైకినుబ్బి తె
ల్లని కురులెల్లవ్రేల ముఖలాల తొలంగ తెలంగుతోఁపకే
వణకుచు వింటిబద్దవలె వంగి కరంబునఁ గఱ్ఱయూఁతగాఁ
గొని నడయాడలేక కడుఁగూయిడు ఈతఁడెవండు తెల్పుమా

వ॥ అని యడుగ నాల్గుదశలం గడపటిదశయిది యనిచెప్ప దానికి

బుద్ధుఁడు

"నేనును ఇట్టిదశ అనుభవింపవలయునా?"

"ఔను"

"నీవో"

"నేనును"

"యశోధరకూడనా"

"ఆమెయు"

"రాహులుఁడు"

"రాహులుఁడు కూడ"

"చెన్నా! నాకడుపులో చేయి పెట్టికలచినట్లున్నది"

వ॥ అనియిపురకు సంభాషణ జరిగినపిదప నాలుగడుగులు నడవ ఒక కుష్ఠరోగి కనఁబడె, ఆతనినిజూచి సిద్ధార్థుఁడు సారథీ! ఒడలు జలదరించుచున్నది.

ఉ॥ ఈగతి నేలపైఁబడివచింపఁగరాని నికృష్టజీవియై
వాగుచులేవలేక చెడువాననచే తనవంకకెప్పుడుఁజా
మూఁగుచునున్న యీఁగలనుమూల్గుచుచేతులఁగాళ్ళఁదోలుచున్
దోఁగుచునుండె రక్తమునఁ దోఁపకయెవ్వఁడు వీఁడుసెప్పుమా

వ॥ అన ఈతఁడు కుష్ఠరోగియని చెన్నుఁడుచెప్పెను. దానికాతఁడు

— రగడ —

ఏకారణమునఁజూడ సహింపని- ఈరోగము గలుగు
ఏకదీక్షతో నెవనిభజించిన- ఈపాపము తొలఁగు

వ॥ అని ప్రశ్నింప చెన్నుఁడు శిశుహత్య స్త్రీహత్య మొదలగు మహాపాపములు చేసినవారికి ఇట్టి దీర్ఘవ్యాధులు గల్గునని పెద్దలనుచుందురు. కావున నివిచర్మవ్యాధులుగావు, కర్మవ్యాధులని పల్కెను. సిద్ధార్థునిమనను నీరైపోయె ముఖమున విచారము తోఁచె. ఈవ్యాధికి మందులేదాయని పృచ్ఛింపనాఖందోఁపదని చెన్నుఁడుచెప్పె. ఇట్లు సంభాషించుకొనుచు పట్టణపు చివరి భాగమునకు వచ్చినంత పేదల కొంపలుచూచి సిద్ధార్థుఁడీ జీర్ణకుటీరముల నివసించువారెవరన

— రగడ —

కండలుగరఁగఁగ మేడిపట్టుకొని- కష్టించెడివారు
నిండుమనంబున భూమిని నమ్మిన- నీతిపరులువీరు
ఎఱ్ఱనియెండని జోరునవానని- ఎపుడు జంకఁబోరు
నఱ్ఱల అంకెలు లెక్కసేయకయ- నాఁగలితోలుదురు.
మట్టిత్రవ్వి మనదేశప్రజలకై- మణులనెత్తువారు
పొట్టకూటికే కష్టములంబడి- పొగులుచుండువారు
కమ్మనితిండికి చక్కనిబట్టకు- కఱవునఁబడిపోయి
ఎమ్మెయిఁజూచిన లోకయాత్రిలో- ఎఱుఁగరింతహాయి
బడబాగ్నినిదన పొట్టఁబెట్టుకొని- పాలుపరులకిచ్చు
పుడమికిఁగూర్చుచు పైరుపచ్చనగ- మురియుచు మదిమెచ్చు
వంచెనచేసెడి పిట్టలఁగొట్టఁగ- వడిసెలచేఁబూను
మంచెయనెడి సింహాసనమెక్కును- మహినేలగఁదాను
కొంపకువచ్చిన ఇతరుఁడెవ్వడును- కుడువకుండఁబోఁడు
ఇంపగుమాటలఁ దృప్తిపఱుపఁగా- నెంతయుఁదగువాఁడు.

వ॥ ఇటుచూచితిరా. వీరందఱు వస్త్రికారకులు.

— రగడ —

అలుబిడ్డలును దరిద్రమునఁబడి- అఱఁగిపోవుచుండ
కూలిచేసినను జాలకఱ్ఱదుకులు- కుమిలిపోవుచుండ
కాలధర్మ రథచక్రముక్రిందున- కాయమునువియ్యైన

ఏలయిట్టితను వెంతపాపినని- ఎంచడు మదిలోన
జిలుగు వస్త్రములు తయారుచేసెడి- సిదహస్తులిట్లు
వెలుగు నీడలల వేగుచుందురివి- బీదలుపదుపాట్లు.

వ॥ ఇంక నిటుచూడుడు

— రగడ —

రస్తాలన్నియు బాగుచేసి మను- ప్రజలువీరు ప్రభువ
నిస్తులకష్టము చేసెడిజీవులు- నింపుముదయ నీవ
బాడిగబండులు తోలెడివారల- బజారులివి దేవ
మేడలు మిద్దెలులేవు వీరలకు- మేలుగూర్పలేవ
ముఱికిపేటలను జక్కసేయుటది- ముఖ్యమందు దేవ
నిఱుపేదలపై దయచూపుటయే- నీకుదగినసేవ
అలమందలను మరల్చువాడే- అర్జునుండు సామీ
పాలితులగు మనప్రజల పద్ధతుల- బాగుసేయవేమీ.

వ॥ అని పల్కుచుండ.

— రగడ —

కొత్తకుంచయును నిప్పపట్టుకొని- కొందఱు ముందుండ
చిత్తము శక్రర మందర నేడ్చెదరు- జిక్కికొందఱుంత
వాహకమేదియు మోసికొనుచునిటు- వచ్చుచున్నవారు
బాహుళ్యంబుగ జనులువెంబడిని- బయలుదేఱినారు

వ॥ ఆ విషయమునుగూర్చి చెప్పుమనియడుగ చెన్నడు "శవమును శ్మశానమునకు దీసికొనిపోవుచున్నారు. చచ్చినవాని బంధువులు ఏడ్చుచున్నా" రన సిద్ధార్థుడు విచారపడి "సారథీ! అందఱు చావవలసినవారే గదా" యని ప్రశ్నించె. అపుడు చెన్నడు

— రగడ —

చావుపుట్టువులు సర్వజనులకును- సహజమ్ములు కావా
ధీవర! ఏరికినిగుఱి పొందెదవు- తెలిపిమాన్పగలవ.

వ॥ అనుచుండగ రాకుమారుడు శ్మశానమువద్దరకువెళ్ళి విచారముతో నిలిచియుండ, ఒక సన్యాసి.

చ॥ జగమొక బొమ్మలాట రవిచంద్రులు దివ్వెలు పాత్రధా
యగణిత జీవులెల్లపరమాత్మ నిరంకుశ సూత్రధారియై
తగినటుత్రిప్పు మాయతెఱదాగును పాడును సత్యగీత
యగవనవార్ధి పట్టణము లాతనిరంగ కథార్థదృశ్యముల్

వ॥ అనిపాడుచు అదృశ్యుండయ్యె దాని భావమును ఆల
చున్న యువరాజును బహిమాలి చెన్నుండు ఇటిదారి
ఆ రాత్రి.

—: వైరాగ్యము :—

పటుతరపాపము- వ్యాపించినదన ..... తందానా
కటికి చీకటులు- క్రమ్మెను జగమున
ఎత్తగుపందిరి- ఏర్పడినట్లుగ
ముత్తెపుగుత్తులు -పొదివినట్లుగ
అద్దమురేయిని- ఆకసంబున
నిద్దపుజుక్కలు- నిండియుండెను ..... తందాన.

వ॥ అప్పుడు సిద్ధార్థుడు కలవరించుచుండె. ఆకలలో—

శా॥ లేరా మానవసంఘ సంస్కరణకై లీలావిలాసమ్ముగా
పోరా ఘోరగుహా విహారరతి- సద్బుద్ధిన్ తపస్సిద్ధిచే
రారా బుద్ధుడవైత్వదీయ మహిమన్- రక్షింపరాలోకమున్
నీరాకంగని భారతావనిమణీ నీరాజనం బిచ్చురా

వ॥ అను ప్రబోధగీతము వినంబడె.

— రగడ —

ఈశ్వరాజ్ఞచే నాతడు మేల్కనె ఈజగమును బ్రోవ
శాశ్వతసౌఖ్యము సర్వప్రజలకును- సాధించెడి త్రోవ
బిడ్డతోడ నిదురించుచున్న తన- ప్రియురాలినిజూచె
గడ్డునమస్యలు కొన్నిడెందమున- గాఢముగాఁదోఁచె
సముద్రమథనము జరుగుచున్నదా- సత్పురుషుని మదిలో
అమలామృత మెపుడవతరించునో- ఆమహాత్మునెదలో

వ॥ అత్తరి యశోధర ముఖమెత్తున్నదనఁగా

— రగడ —

జిలుగుమబ్బులో వెలిగెడిచంద్రుని- శ్రీకాంతికినఖము
వలిపప్పమేలి ముసుంగున వెలిగెడి- వారిజాక్షి ముఖము

వ॥ అట్టి మోముంజూచుచు.

చల్లఁగదిగెను- శయ్యనుండితా .... తందాన....
మెల్లఁగరాహులు- మేనుగాంచెను
జల్లనహృదయము- జలదరించెను
కల్లోలంబున- కలఁకబారెను
భార్యాపుత్రుల- వదలఁదలఁచెను
కార్యభారమున- కదలినిలిచెను
ప్రేమబంధమును- ద్రెంచివైచెను
కామిని మోమును- గాంచిపక్కగా
ఇల్లువిడిచినే- నేగుచుంటిని
ఇల్లాలినినిపు- టిట్లుసేయఁగా
పల్లవపాణిరో- పాపమునుమ్మా
ఎల్లరశ్రేయము- ఎంచితినమ్మా
నీప్రవర్తనమె- నీకురక్షణము
నీప్రభావమె- నీకుకవచము
వీరమాతవై- విలసిల్లుదువు
ధీరనారివై- తేజరిల్లుదువు
ఈపసిబిడ్డను- ఎట్లుచూతువో
తాపసవర్యుల- దాపునకేగెద
ధర్మసూత్రముల- స్థాపించుటకు
కర్మబంధముల- ఖండించెదనే
పామునోటితోఁ- బడినకప్పయును
ఏమెయిఁజిక్కిన- ఈఁగదుంచును
నోరుచాపిమృతి- నోటఁజిక్కను
ఏరికిసౌఖ్యము- ఎట్లుదక్కునో
ఈజన్మంబిట్టు- కెట్లువచ్చునో

ఈ జన్మాంతమున- ఎవ్వడుగల్గునో
ఎక్కడిమేడలు- ఎక్కడిమిద్దెలు
ఎక్కడితల్లులు- ఎక్కడితండ్రులు
ఎక్కడిభార్యలు- ఎక్కడిబంధువు
ఎక్కడిపుత్రులు- ఎక్కడిమిత్రులు
వెలుగుజాడలో- వెలసినసత్యము
వెలిబుచ్చగనే- వెడలెదడవికి
హరిహరులడ్డం- బైననుగాని
తిరుగదునామది- స్థిరతమాని

వ॥ అని తనలోఁదాననుకొని

స్థిరపడిమెట్లను- దిగుచునుంచెను
తిరిగిచూచుచును- దిగ్భ్రమచెందెను
ఉయ్యాలలూగెను- ఊహలన్నియును
చయ్యనముందుకు- సాగెనుపాదము
అంతటనడచెను- హయములశాలకు
చెంతనిద్రలో- చెన్నుడుండెను

వ: అపుడు చెన్నునినిద్రలేపఁగా అతఁడులేచి యువరాజా! ఈ నడురేయి ఎక్కడికి పోవలెను. అనియడుగ బ్రహ్మజ్ఞానములకని సిద్ధార్థుఁడనందులకని యతఁడు ప్రశ్నింప సన్యసించి సత్యజ్ఞానమంది విశ్వశాంతిచేకూర్చుటకని రాజకుమారుఁడు పల్కెఁ దండ్రి గారి యాజ్ఞయున్నదాయని వాఁడడుగ నతఁడు లేదన లేనిదే మనము బయటికి పోరాదని శాసించెనుగదా. కావున

— రగడ —

చండశాసనుఁడు రాజుగాటనే- జవదాఁటుటయెట్లు
కంథకొశ్వనను దాఁటి పోయినఁ- గలుగవెనుగవాట్లు
ముందునూయి నావెనుకగోయియెటు- పోవకాళ్ళురావు
మందభాగ్యునను రక్షింపఁగనా- మాటవినుము నీవు
అంతఃపురమునఁగాంతలెల్లరును- అల్లాడుదురయ్య
చింతతోడ నీతల్లిదండ్రులిఁక- చిక్కిపోదురయ్య

నిన్నె ప్రాణమువలెను బెంచెడి- నీసతిగతియేది
కన్నారఁగని మమ్ములఁ బ్రోచెడి- కార్యమెల్లనిది
ఏమిలోటునీకిట్టివయస్సున- ఇల్లువిడిచిపోవ
వేమయినీపదముంటి వేడెదను- వెళ్ళవలదు దేవ
ఎండవానలకుఁ జెట్లక్రిందనీ- వెట్లుండఁగలవు
కొండగుహలలో నొంటరిగానెటు- గూరుచుండఁగలవు
పులులు సింహములు శరభమృగంబులు- పొంచియుండునడవి
పలలభక్షణముసేయుఁగ ప్రాణుల- బాధించునడవి
నాల్గుపాదముల ధర్మముదప్పక- నడచునుమీరున్న
ఎల్గురాలుపడ ధర్మదేవతయు- ఏడ్చుమీరుచున్న.

వ॥ అని కాళ్ళమీఁదఁబడి బ్రతిమాలుచున్న చెన్నుని లేవనెత్తి

శా॥ చెన్నా! అన్నులమిన్న కన్నుఁగవమూసెందనూ జాతుఁడున్
మున్నె నిద్దురఁదోఁగియుండెనిదియే పోఁబోఁటిపోవీలునీ
కన్నన్యాయమెవండొనర్చు నిపుడీగాఢాంధకారంబునం
దన్నా. వాహముదెమ్ము పోవలయు మోక్షానందముంబొందఁగా

వ॥ సూర్యచంద్రగతులు మారినను నామనసు మారదనియా శాక్య రాజతనయుఁడన సారథి విధిలేక గుఱ్ఱమునకు జీను తగిలించెను. తల్లివానునకే గొప్పగని ప్రాంతికాలంకారములనొకచేర్చి. సిద్ధార్థుఁడు తన రత్నహారాదులను, శిరోజములను చెన్నునకిచ్చి గుఱ్ఱమును జూచి ఓ అశ్వరాజమా!

— రగడ —

బహుకాలము నినెక్కి సుఖముగా- స్వారిచేసినాఁడ
ఆహరహమెంతయో అలసటపెట్టిన- అజ్ఞానిని జూడ
సంతోషంబున నన్నుఁగన్నచో- సకిలింతువు వాజి
వింతప్రేమతోఁ దలనాడించుచు- పిలుతువు నను తేజి
మిత్రునివలెను కష్టసుఖంబుల- మెలఁగితెపుడునీవు
పాత్రతగలిగిన వాహరాజమనఁ- బరఁగఁజాలితీవు
ధర్మశీలయౌ యశోధరాసతి- దయను జూపఁగలదు
నిర్మలమతితో నీదుపోషణము- నెరపుచుండఁగలదు.

విశ్వాసముగల చెన్నుఁడొక్కఁడే- వెలయునీకుఁదోడు
అశ్వరాజమా! వదలుచుంటినా- ఆశవీడు నేఁడు

వ॥ అని అతఁడుపలుక ఉత్తమాశ్వముగాన ఆమాటలలోని భావము గ్రహించి-

— రగడ —

తలవంచినది నాల్కసాచినది- ధైర్యము విడినది
జలజల కన్నులనీరుగార్చినది- జాలిఁగూసినది
పిడుగులనన్ని తెల్పెడురీతిగ- వింతగఁజూచినది
వేఁటకొంటినన మెడనాతనిదెస- వేగముచాచినది
కొయ్యబొమ్మవలెనిల్చె చెన్నుఁడు- గోడుచెందుచుండె
అయ్యానేనిపుడెట్లు పోదునని- అలమటించుచుండె
కాళ్ళవ్రేళ్ళఁబడి మ్రొక్కుచుంటినను- కరుణింపుము దేవ
వెళ్ళిపోవుటకు కాళ్ళురాకనిను- వేడుదు సద్భావ
అడవులలోఁబడి యెటకోపోయెద- ఆజ్ఞనిమ్ము నాకు
ఒడయుని మొగమే నెట్లు చూచెదను- ఒప్పుదిద్దినీకు

—: వియోగవ్యధ :—

వ॥ అని ప్రార్థించినను వినమింజెన్నుఁడు తిన్నగ గుఱ్ఱమునుమరలించుకొని యింటికివచ్చెను. అంతఃపురమున యశోధర మేల్కాంచి భర్తంగానక చెలికత్తెలచే వెదకించుచుండ గౌతమీ వృద్ధరాజులుఁదెలిసి గుండెలు బాదుకొనుచు ఆమెదగ్గఱకు రా ఆయమ మగని పాన్పుపైఁదలవాల్చి కన్నీరుమున్నీరుగఁబాఱ

ఉ॥ పుట్టితి రాజవంశమునఁ బుణ్యవరేణ్యుని శాక్యసింహుఁజే
పట్టితి ముద్దులొల్కునొక పట్టినిగాంచితి జీవయాత్ర యిం
కిట్టుల సాగిపోవునని యెంచఁగటా! విధికెంతగాఁగనుల్
గుట్టెనో ప్రేమవల్లి తెగఁగోసెను చిట్టెపుజాతి గుండెతో.

వ॥ కరుణామతీ! ప్రాణపతీ! నీప్రియురాలి గతియేమిచేసితి?

ఉ॥ ఏసునుదాన నెట్టులిఁకనే మనుదాన వియోగవహ్నిచే
నామది గాల్చెఁగాఁదగునె నాథ! అనాథను జేయుపాడియే
రామలు నన్నుఁజూచి యభిరామనుగాఁ దలపోయుచుండ ఆ
లేములలోన నాబ్రతుకు లేవడి పాలొనరించి తక్కటా.

అని దుఃఖించుచు పాన్పుపైఁబడె. గౌతమిహా! కొడుకా! యని మూర్ఛిల్లె శుద్ధోదనుఁడు కన్నీరుగార్చుచు -

చ॥ నినుగని పెంచినట్టి జననీజనకుల్ కృశియించిపోవఁగా
నినుభగవంతుఁగా గొలుచు నీసతి గుండెలు కూలిపోవఁగా
నినుదమరాజుగాఁ దలఁచు నీప్రజలెల్లరు చింతనొందఁగా
తనయ! విరాగివై చనుట ధర్మమ? ఇయ్యది పుణ్యకర్మమా.

చ॥ చిఱిమినఁ బాలుగారు నునుఁ జెక్కులపాటలకాంతి నంతయుం
జెవరఁగలేదు దంపతుల సిగ్గొకయింతయుఁ దగ్గలేదు, దు
ర్మదరిపు జిత్ప్రభాకలితరాజ్యరమామణిఁ గూడలేదు నీ
హృదయము రాయిచేసికొని యేగితివా జగముద్ధరింపఁగా.

వ॥ అని శోకించుచుండ ముఖ్యబంధువులోదార్చుచుండిరి. ఇంతలో గుఱ్ఱముతో చెన్నుఁడు రా ముసలిరాజు దుఃఖము క్రోధముగ మాఱి పటపట పండ్లుకొఱుకుచు చూచి యోరీ చెన్నా!

— రగడ —

తిన్నయింటివాసాల నెన్నెదవు- తెలిసెను నీచలము
ఎన్నిజన్మములఁ దీఱిపోవఁగల- దింతపాపఫలము
అర్ధరాత్రమున యువరాజును నీ- వడవిపాలుచేసి
వ్యర్థపుఁ జూపులతోడ డాసితివి- ప్రాణభయమువాసి
కత్తినెత్తి నీకుత్తుక నిప్పుడె- ఖండించెదఁ జూడు
ఇత్తఱి నీతలకోటకొమ్మపై- కెత్తి కాల్తునేఁడు.

వ॥ అని.

కన్నుల మంటలు రేఁగఁగా .... పై
చెన్నుని ముక్కలుసేయఁగా
గాలిని ప్రెల్లుగఁ ఊర్చెను
కాలు నిరూపము దాల్చెను
కసితో మీసము దువ్వెను
ముసలి సింగమన దూఁకెను
ఒఱలో కత్తిని లాగెను
కరకరి చూపున నూఁగెను
చెన్నుఁడు శిరమును వంచెను
కన్నుల కాంతము నించెను

మంత్రి రాజును జూచెను
చింతం జెందుచు సాముచు
పంతము వలదని అంపెను
విచిత్ర ఘట్టమును జూపెను,

వ॥ అప్పుడు చెన్నుఁడు నమస్కారముచేసి-

— రగడ —

కన్నతండ్రివలె నింత కాలమును- గాచి నాయమిర
చెన్నుని క్రమమెదె ఖండింపండ్రిక- చెప్పెంక నీదిఖ
మహాత్ముఁడగు మన సిద్ధార్థునినే- మఱపియుండఁగలన
ఆహారాత్రములు ఈ పాపంబున- అడలుచుండఁగలన
నాచేతులలో పెరిఁగినబిడ్డను- నట్టడవులవిడ
ఈ చెంతంబెటు సమ్మతిఁచెను- ఏనెఱుఁగను తెఁడ.

వ॥ అని మంత్రి జరిగినదంతయుఁ జెన్నుఁడు సారథి పూసగ్రుచ్చినట్లు చెప్పి సిద్ధార్థుని వస్త్రములను, భూషణములను, శిరోజములను అచ్చటనుంచియో మహారాజా! యువరాజుగారు

రాగ- మధ్యమావతి- త్రిశ్రజాతి త్రిపుటతాళము

నన్ను తొందరపెట్టెను- గుఱ్ఱమునుదెమ్మని- నన్ను తొందర పెట్టెను ॥నన్ను॥

నన్ను తొందరపెట్టి యాతఁడు- నాతిని విడనాడఁగోరుచు
నన్నుయింతనెనెను భూమీవల్లభునితోఁ జెప్పఁదగునన ॥నన్ను॥
నిన్నునడవికిఁ జేర్చినంతన- నన్ను నరవరుఁడూరకుండున
విన్నవారలుగూడ నన్నుఁక- నెన్నిఁగా నిందింతురనఁగా ॥నన్ను॥
ఉప్పునయునను నీవునాపయిఁ- గోపగింపకనిల్వుమిటనన
పాపపంకమునందు నిలుపను- జాయుదును భోగములననుచు ॥నన్ను॥
తల్లిదండ్రులు నిదు భార్యయుఁ- దగనిదుఃఖములందుచుండఁగ
ఇల్లువెడలుట చెల్లదీవన- నింతయును మనసుమార్చుకొనకే ॥నన్ను॥
మీకు నపకృతునే నొనర్తున- మీరలేగద సౌఖ్యదాతలు
మాకు నమ్ముఁడు నిజము సుబ్ర- హ్మణ్యవరదుని సాక్షిగావిను ॥నన్ను॥

వ॥ దేవా! ఆపుణ్యాత్ముని వీడ్కొని వచ్చుచున్నప్పుడు కన్నీళ్లతో వారి పాదములంటి పాదుకలు నాకు ప్రసాదింపుఁడని వేఁడ ప్రేమతో నొసంగె. ఆకరుణాలవాలుఁడు తిరిగివచ్చువఱకు నేను వీనిం బూజించుకొనుచుండెద.

చ॥ ఎవని విరాగకేళికకు- ఈపురలక్ష్మి తపించుచున్నదో
ఎవని పరోపకారమున- ఈజగమెల్ల సుఖింపనున్నదో
పవిత్రములైన యాయుగళ- పావనపాదములుంచినట్టి యా
శివకరదివ్యపాదుకలు- శీర్షముపై నిడుకొందు భక్తితో.

వ॥ అని చెన్నుఁడు సెలవుతీసికొని యశోధరాదేవిని సమీపించి

— రగడ —

అమ్మా చెన్నుని నమస్కారముల- నందుకొనుముతల్లీ
ఇమ్మెయి పలికిన దుర్మార్గుండని- ఎంచకుగుణవల్లీ
కమ్మని నేరను చేదుమేయుఁగా- కాలము చనుచెంచె
అమ్మరో అశ్వము నాతోఁబాటుగ- అడలుచు నేతెంచె.

వ॥ అనుచుండ యశోధర కన్నీరు గార్చుచు,

రాగము- ఆనందభైరవి- త్రిశ్రజాతి త్రిపుటతాళము

ఎంతకీడొనరించితయ్యా- జనిసేవకులకునిద్దిచేటుగదయ్యా ॥ఎం॥
ఇంతచేసితివు- జనుఁడుగా దేవఁడైన
శిక్ష సేయకనిన్నుఁ- వీక్షింపఁగలఁడా ॥ఎం॥
సారథి వినవయ్యానీవు- సతము భూపుని సౌఖ్యమే
మదిఁగోరినేఁడు- చింతగలుగఁజేసితేల
జ్ఞానశూన్యతచేత- దారిగానఁగలేక
నవసిదైవమువేఁడ- ననుగావలేఁడ ॥ఎం॥

వ॥ అనియశ్వమునుజూచి-

— కథ —

భార్యాపుత్రుల వీడనేయనీ- ప్రేమమాటలు చెప్పె
అర్యపుత్రుఁడు నిష్టపత్నిని విడచుట- అన్యాయము తప్పె
ఎంత యేడ్చినను నామనోహరుని- ఎవరు తేగలారు

ఇంత సేతకయి పెంచితిమా నిను- ఏమి సేదు తీరు
ఆత్మజ మమ్మల విడచి లేపుటకు- ఆ అమ్మ జాలి నైతి
ఆత్తను తగ చింతపొందుటిది- ఎవరు మెచ్చు నిది

వ॥ అనుచు చెన్న గని

— కథ —

కంచెయు చేనిని డిసందలిచినచో- కాపేమొనరించు
మంచియెల్ల ఈరీతిగ మారిన- మాకేమనిపించు
నాకేమైనను సందేశంబును- నాథుండంపినాండ
వాకొనందగు శుభవాక్యములున్నను- పలుకుము నాతోడ.

వ॥ అన సారథి నమస్కరించి

— కథ —

అమ్మా యేమని తెలుపవాండనే- నా మహాత్ము పలుకు
ము మ్మరమగు తననడకను దెలిపెడి- పులకండపుంబలుకు
శ్రద్ధతోడనే తపముచేసి పర- సౌఖ్యసుధను దెత్తు
బుద్ధుండనైనే తిరిగివచ్చితిన- మోహావృత మిత్తు

: సిద్ధార్థుండు బుద్ధుండగుట :

వ॥ అనినని సెలవుతీసికొని యాతండు వెడలిపోయెను. అక్కడ సిద్ధార్థుండును వేలారణ్యమునం బ్రవేశించి మహాత్ముల వలన బ్రహ్మోపదేశమును బొందియొక రావిచెట్టుక్రిందం గూర్చుండి తపస్సు ప్రారంభించెను. సంవత్సరములు గడచిపోవుచుండెను. మన్మథుండు తన బాణములను బ్రయోగించి సురల యశోధరనై మనసు గలిగింప యత్నించి విఫలమనోరథుండయ్యె. అప్పుడాకాశవాణి.

ఉ॥ ఎవ్వని పూవుటమ్ములకు- ఈశుండు సైతమొకింతలొంగెనో
ఆవ్విలుకాండు మన్మథుండ- హంకృతితో విరజిమ్మినట్టి ఆ
పువ్వుల బాణపంచకము- పూర్ణముగా వృథయయ్యె దేవతల్
పువ్వులు చల్లుచుండిరికం బుద్ధుండవైతివి రమ్ము తాపసీ!

వ॥ అని పలుక నమ్మహాత్ముండు దివ్యజ్ఞాన సమేతుండై బ్రహ్మానందమునం గనులు తెరచియు శుష్కించియున్న కారణమున నా చెట్టు క్రింద పడియుండె. ఇంతలో రాముండను మంగకాంపరి ... టిక్...

...హై... ఇస్స్... కూ... ఏందుందరా నీముందజావ నడ
వనే నడవదేంరా ఈకుంటిగొఱ్ఱెపిల్ల యేం అఘాలు తిరుగుతుంది
రా. కాళ్ళు సరిగ్గాపుంటేగా పట్టుసిక్కంగాడురా. అదెక్కబోను
ఇదెక్కబోను. ఆ పొదలోదూఱి. ఈపొదలోదూఱి. పాదరసం
లాగా పారకాడద్దే మాయుంద కుక్క మాంచి తెలివికల్దికాబట్టి
పిల్లబీరుపోకుండా పాలెసుకొత్తుంది. పలినోరిబీళ్ళు కావలసినన్ని
వున్నాయి. కమ్మగా మేపుతున్నా. ఈమేకబుద్ధి యేంబుద్ధోగాని
మోసుదొసగిన మొక్కగనపడ్డదా తల గొఱకటమే ... టిక్..
...ఇస్స్... ఎండేళగదూ, ఈ రాగిచెట్టునీడ ఇఱ్ఱెపిల్లల్లాగా నిల
బడ్డాయి నామగూడ రవ్వంతసేపు నిలబడతా." అని నిలిచి

— గేయము —

సిక్కవేమిరా కిష్టా సిక్కవేమిరా ॥సిక్క॥
ఎన్నుముద్దల దొంగా ఏడెవనిను రారా
రేపల్లెవాడలోన ఎలసిన చిన్నికిష్టా ॥సిక్క॥
గోవర్ధనగిరియెత్తి గొల్లలను కాపాడి
కాళింగుతలమెక్కి ఘల్లుఘల్లన ఆడినావు ॥సిక్క॥
సీరలన్ని సంకబెట్టి చెట్టునెక్కికూచోని
గోపికలను కొంతసేపు గుసగుస లాడించినావు ॥సిక్క॥

వ॥ అని పాడుకొనుచు బుద్ధునిజూచి ఆహారములేక చిక్కిపోయినాఁ
డని గ్రహించి మేకపాలు ఆయననోటిలో పిండెను. అవి త్రాగి
లేచికూర్చుండి యున్మహాత్ముడాఁ రావి చెట్టునకు బోధి వృక్ష
మని పేరిడె. ఇంతలో సేనానియనెడి పల్లెలోని యాదవ శ్రేష్ఠుని
యిల్లాలు- ఆ చెట్టును సమీపించె.

— రగడ —

రావిచెట్టునకుఁ బ్రదక్షిణములా- రమణీ చేసినంత
శ్రీవిభుకృపచే గర్భముదాల్చెను- చెన్నుగ నక్కాంత
పెద్దల దీవనలొప్ప సుజాతకు- పెన్నిధియుతఁడనఁగ
ముద్దులకొడుకుదయించినాఁడు తన- మ్రొక్కు దీర్పఁ గోరఁగ

పండుపంటి ముత్తయిదువ తనతో- పయనంబయి రాగా
పండులు పాయసమాకులువక్కలు- పాలును గొంతెగా
మూండుమాసముల మగబిడ్డనితో- ముదమున నే తెచ్చె
వేండుకొన్న భగవంతుండెయితండని- పెద్దతోడంగాంచె
తెచ్చినవన్నియు బుద్ధుని ముందఱ- దింపిపక్కంగనిడె
అచ్చపుంబ్రీతిగ మ్రొక్కుబడిని నీ- వారగింపుమనియె.

వ॥ ఆమెకు బుద్ధుం డేమనుచున్నాండన.

— రగడ —

నేమను నీవలె మానవమాత్రుండ- నిజము నమ్ము తల్లీ
దేనికిదెచ్చితి విన్ని వస్తువులు- తెలుపుము గుణవల్లీ!

వ॥ అనియడుగ అయమ్మ జరిగిన దంతయు చెప్ప.

— రగడ —

నీవిశ్వాసమె నీకుదైవమై- నిన్నుం బ్రోచెనమ్మ
పావనమగు మనభారతదేశపు- భాగ్యంబిది కొమ్మ.
పరమప్రతివ్రత! నీసంతానము- భాగ్యవంతమగును
వరుండు దేవుండని పూజలుసేయుంగ- వనితనీక తగును
అనుచు కొన్నితిని ఆరగించెను- ఆనందముతోడ
తినుండని యొకటి రామునకిచ్చెను- దీవనలను గూడ

వ॥ అంతఆయమ్మ ప్రదక్షిణముచేసి నమస్కరించి వెళ్ళెను. బుద్ధుండు రామునిజూచి ఈ మంద నెక్కడికి తోలుకొని పోవుచున్నాండవని యడిగెను. అందులకు గొల్లవాడు,

—: బిందుసారుని యజ్ఞము :—

— రగడ —

బిందుసారుం డొకయజ్ఞముసేయుచు- పిలువనంపినాండు
సంబరముగం గడుమంచి మేంకలను- చంపందలంచినాడు
ప్రభువుల ఆజ్ఞకు బద్ధుండనైనే- బయలు దేఱినాండ
శుభముగనేం జనికోరిన వెల్లను- చూచియిచ్చువాండ

వ॥ అనిచెప్పినంత ఆయజ్ఞమున జరుగుహింసను మాన్పవలయునని

బుద్ధుడు గొల్లనితో బయలువెడలె. అక్కడ మగధరాజు బింబ
సారుడు జన్నము ప్రారంభింప-

— రగడ —

అజములతోడను రాముడు మెల్లగ- యజ్ఞశాలఁజేరె
సుజనులు మేకకుబొట్టు పెట్టుచుంట- శోభలు మితిమీఱె
పసుపుఁగుంకుముల నలంకరించిరి- పావనయూపమును
కుసుమాక్షతలం బూజించిరి శ్రుతి- గోపురదీపమును
సంభావనలకు వచ్చిరెందఱో- సద్బ్రాహ్మణవరులు
సంభావించిరి రాజుధర్మమును- సజ్జనులగువరులు
అగ్నిహోతృనకు నృపుఁడు మంత్రమున- అజ్యమువద్దించె
భగ్నంబయ్యెను పాపజాలమని- బాగుగ మదినెంచె
సమిధలు దర్భలు పూవులు ఫలములు- సవనసీమనుండె
క్రమముగ ఋత్విజతతి వేదంబుల- గానంబటనిండె
నవరంధ్రమ్ములు పూడ్చుచు మేకకు- నానామంత్రముల
పవిత్రమల భక్తినిపపతియుదురిఁక- బహువిధ తంత్రముల
సవన పశువునిదె వధియించెదమను- సన్నాహము కలుగ
శివునివోలెఁ జనుదెంచెను బుద్ధుఁడు- చిత్తమెల్లఁగలఁగ

— గేయము —

వెదకరా నీలోన వెలుఁగొందుజ్యోతి
తుదముట్ట అజ్ఞాన దుఃఖదుర్నీతి
మానరా పరహింస మలినమౌబుద్ధి
రాణించు నీయంతరంగ సంశుద్ధి
మతభేదములతోడ మఱఁగి పోకండి
హితము కాదఁగు ముందుగతులు కానండి
సర్వమానవ సంఘ సౌఖ్య మెంచండి
నిర్వాణ మార్గాన నిలిచి చూడండి.

అని పాడుచువచ్చి-

ఉ॥ ఆఁగుము ఋత్విజా! నృపతి యజ్ఞమున ధనకాంక్షఁజేసి యీ
భాగముఁ జంపఁబూనితె విచారములేకిది పాపకృత్యమౌ మీ
వీగతి నోరులేని పశుహింసకుఁ బూనుట చూడఁజాలకే
యాగము నాఁపవచ్చితి యథార్థపథమ్మిఁకఁ బాఱఁజూడుమా.

వ॥ అని పలుక యజ్ఞము చేయుచున్న బ్రాహ్మణులకుఁ గోపమురా.

— రగడ —

వేదబుఋక్కులను ఋషులవాక్కులను- ద్వేషించెడివాఁడా
వాదములేటికిఁ దొలఁగుము మూఢా- వదలుము మాపీఠ
రాజాజ్ఞేటికి నూరకుండెదవు- రక్షింపుము క్రతువు
ఏజాతికి నేనిట్టి మాటవిన- ఎట్టులగును హితవు
జన్మంబంతయుఁ బాడుసేయుటకుఁ- జనుదెంచినవాఁడు
కర్నిన్నవ వీనిని బయటికిఁ బంపుము- కావుమిద్దినేఁడు
పాషండుండని తెలియుచున్నది- పాపియుండఁదగఁడు
వేషముచూచిన ఋషిగానుండిన- వెగ్గవినిఁదెగఁడు

వ॥ అన బుద్ధుఁడు- ఆర్యా,

తే॥ మూఢవిశ్వాసములను నిర్మూనమ్ము
సేయుటది నాస్తికత్వమా సిగ్గుచేటు
రాసిలోఁ దాలుగింజలు తీసివేయ
సేవ్యకానిని నిందపాల్- సేయఁదగున

వ॥ అన శంకరభట్టు నీవుసేవ్యకాఁడవా యని ప్రశ్నింప నొసనుచు

మ॥ హలమాధర్మము- క్షేత్రమా మనసు- సద్వాసక్కలసత్కర్మము
కలుపుందీసెడియాయుధాలు- గుణసంఖ్యల్ బీజసందోహముల్
జలమాబోధ- అమోఘుసేవ్యమెప్పుడుఁ సాగించి నిర్వాణమున్
ఫలముంగూర్చెడి రైతురాజునని సంభావింపుమో ఋత్విజా!

వ॥ అన- రాజు

— రగడ —

అయ్యాయేటికి ఇట్టులాడెదవు- అరుగుము నీదారి
చయ్యనయజ్ఞము పూర్తిచేయువలె- చనుమింక జడదారి

వ॥ అన విని—

— రగడ —

ఏలయాగమును జేయుచుంటిరది- యెఱిఁగింపుము నాకు
వేలకొలఁది పశుహింసలు జరుగుట- వేడుకయా మీకు.

వ॥ అన రాజు పాపపరిహారమునకు- దేశారిష్టములు తొలఁగుటకు-
అగ్ని, ఇంద్రుఁడు, సోముఁడు మొదలగు దేవతలు తృప్తినొందుటకు-

అనిపలుకు ఈ సాధుజంతువును జంపిన దేవతలు సంతోషింతురా!
ఆరగింతురా? ఆదరింతురా?

చ॥ ఎఱుఁగదు జీవహింస - పసులెవ్వరు కొట్టినఁ గంటనిప్పుకల్
చెడుగదు - పచ్చిగడ్డితిని చిక్కనిపాలనొసంగు - చచ్చియుం
దొఱఁగదు మేలుసేఁత - ఒకదోసమెఱుంగని సాధుజంతు వి
ట్లువఁగ గొంతుగోయఁదగునా? నరజాతికి నీతియున్నదా?

వ॥ అని సర్వార్థసిద్ధుఁడనుగ ఋత్విజుని కన్నులు అగ్నికుండములై వెలుంగ -

చాలుర చాలిఁకఁ దొలఁగుము ... ... సై
మేలగు రీతిగ మెలఁగుము
నాస్తిక బుద్ధిని వీడుము
శాస్తి చేసెదము చూడుము
బలిపీఠంబును బాయుము
బలి యర్పించుట న్యాయము
యజ్ఞము వాదొనరించెదే
తజ్ఞను జూపుచు మించెదే
కర్తకు నీవిధి హానిరా
వర్తనమియ్యది మానరా

వ॥ రాజా —

— ద్విపద —

హైందవాచారాల - నణఁచివేయంగ
సందేహపడకిట్లు - సాగినాఁడితఁడు
ఈ దుష్ప్రచారంబు - లీరీతిఁజేయ
ఈ దేశధర్మంబు - లిఁకమాయునయ్య

వ॥ అన బుద్ధుఁడు శాంతముతో —

— రగడ —

సర్వజీవులును దేవునిబిడ్డలు - శాంతముతోఁ జూత
గర్వము మిఱఁగఁ జిన్నజంతువుల - ఖండింపను జేత
చంపెడి వారలఁ జూచి వెచ్చఁడు - సర్వేశుండెప్పుడు
నింపుము నీ దయానిండు హృదయమున - నెప్పుడు మిఱిపుడు

ఎవఁడైనను నినుఁజంపవచ్చినపు- డెట్టులుండునను
భువిపైఁ బ్రాణుల కష్టులుండునను- బుద్ధి విడువఁబోను
కావున జీవులఁగరుణంజూతుము- కలదు మోక్షఫలము
పావన సత్యక్షేత్రమ్మునకది- బంగారపు హలము
అని సిద్ధార్థుఁడు పల్కినంతనే- అధిపుమనసు మారె
సునిశితమగు నవధర్మసూత్రమెద- నున్నితముగ దూరె
వెంటనే బుద్ధునిపాదపద్మములు- వేడుకతోఁ గనుచు
గెంటుము మాయజ్ఞానమ్మునిపతి- కేలుమోడ్చి వినుచు
ఏవంశమ్ము పవిత్రమొనర్పఁగ- నిట్టు పుట్టినావు
పావనుతా తలిదండ్రు లెవ్వరో- పలుకఁదగును మీకు
అని రాజడుగఁగ బుద్ధుఁడెంతయును- ఆనందముతోఁ బ
ఘనుఁడగు శాక్యనృపాలుని పుత్రుఁడ- గానెఱుఁగుము భూప
అనఁగనె సిద్ధార్థుండవునీవ- అతిమోదము దేవ
జననీ జనకులు వెదకించిరినిను- చయ్యనఁజనలేవ
చిన్నతనమ్మున సన్న్యాసమ్మును- స్వీకరించితేల
అన్నులమిన్నను అర్ధాంగిని విడి- అడవికిఁ జనమేల
ఇచ్చెదరాజ్యము కన్యామణితో- ఏలుకొమ్ము దేవా
చెచ్చెర నీదరిఁజేరి యెప్పుడును- జేసెదనీసేవ

వ॥ అన-

ఉ॥ వీడితి రాజ్యభోగరతి- వీడితినత్సతి- తల్లిదండ్రులన్
వీడితి- బంధుమిత్రతతి వీడితి- కక్కినకూటి కాసయా
కూడదు- దేశదేశములకుంజని ధర్మముబోధసేయుమన్
వాడిదొఱంగియున్న ప్రజ బాగొనరింపఁ దలంతుభూధవా

వ॥ మీవంటివారు నాయుద్యమమునకుఁ దోడ్పడిన సరగున సత్యాహింసలు సుప్రతిష్ఠములు కాఁగలవన రాజిట్లను-

చ॥ తెలియక తూలనాడితి సుధీవర! నీవచనామృతమ్ముచే
మొలకజనించె నాహృదయ మోక్షరసాంచిత భావబీజ సం
కలితమహాలవాలమునఁ గావున నన్నొక శిష్యరీతిగా
సలుపను జీవహింసగల జన్నములేనిఁక దైవసాక్షిగా.

బుద్ధుఁడు - బింబిసారుఁడు - సంవాదము

మాయామాళవ గౌళరాగము - దరువు ఆటతాళము

చెప్పుమా - శాక్యకులాబ్ధిసోమా - చెప్పుమా॥
సర్వలోకమునిండి విశ్వంబెల్లనడుపుచుఁ దానశాశ్వత
దివ్యతేజముతోడ వెల్గంగఁగల్గునాత్మజ్ఞానగరిమ ॥చెప్పు॥

బుద్ధుఁడు -

ఎఱుఁగుమా - సత్యము సార్వభౌమా - ఎఱుఁగుమా॥
తనదులోపల తెలివితానగుతత్త్వమును దర్శించియోగము
మనసునిలిపిన మహిమ పెంచినయెఱుక బ్రహ్మంబంచుమదిలో ॥ఎఱుఁగు॥

బింబి -

ఎక్కడెక్కడి ప్రాణికోటులు - పెక్కు లెట్టులవచ్చె ధరకిం
కెక్కడీగతినుండి కడకే - దిక్కునకువిడిపోవనగునో ॥చెప్పుమా॥

బుద్ధుఁడు -

అద్దములలో నీడలంబలె - అఖిలజలముల భానుబింబము
ప్రతిఫలించిన రీతిగానిల - జీవసంతతివచ్చిపోవుట ॥ఎఱుఁగు॥

— రగడ —

అని బోధింపఁగ బుద్ధస్వామిని - ఆత్మమాటిపోఁగా
వినిపింపుండని యతఁడును వేఁడెను - వేడ్కఁ గడలుకొనఁగా

వ॥ అప్పుడు శంకరభట్టను పురోహితుఁడు కోపోద్రిక్తుఁడై ఓరీ బుద్ధుఁడా! నీయకారణాడంబరములు నీశాస్త్రకపు వాదంబులు నీవాక్కుఁ గట్టుము. తగులఁబెట్టనా? నీవంటి వేదనిందకులను లేఁడనుకొంటిమి నీకుఁ గూడ మతిమాలెనదా? ఇదిగోఁబోయి నా స్థిరమతిమెలఁ జేరుము నాకు మాత్రమిష్టము లేదని వెడలిపోయెను. ఆ పిదప నంతయు రాజాదులకు ధర్మోపదేశము చేసి మఱునాడు నా విద్యార్థి పల్లెలఁ బట్టణముల దివ్యజ్ఞానమును బోధించుచు శిష్య బృందముతో మెఱయు వ్యాసమహర్షి వలెఁ గపిలవస్తు పురము చేరె. ఏడుసంవత్సరములవయస్సునున్న రాహులుఁడు తన జనని వద్దఁ గూర్చుండి

: బుద్ధుని పురాగమనము :

— రగడ —

కడుపునకన్నము కంటికి నిద్రయుఁ- గఱవుగమనుచుండ
ఎడారినపివలె యశోధరాసతి- ఎండిపోవుచుండ
కన్నతల్లి నీవేల దిగులుతోఁ- గంటనీరుగార్చు
ఎన్ని దినంబులనుండి చూతువిది- ఎట్టులింకనోర్తు
అదియిది గోరిన తాతగారినే- అడుగు మిందువేల
ముదమునఁ దండ్రిని గోరుమంచునీ- ముదల యీయువేల

చ॥ అడిగితనెన్ని మర్లాబదులాడవు కారణమేమి యమ్మ! నీ
కొడుకునుగానొ- నాకు జనకుంగను భాగ్యములేదొ- తండ్రితాఁ
దొడపయిఁ జేర్చుకోఁదగు సుతుండనుగానొ- మఱేమి? యేటికే
విడుతువు కంటినీరు నినువేఁడెద సత్యమెఱుంగఁ జెప్పుమా

వ॥ అని యడుగుచుండ బ్రహ్మవర్చసము ముఖమునఁ దాండవమాడుచుండఁ దేజఃపరివేషమైన దివ్యమూర్తియై జటాకిరీట కాషాయాంబరధారియై భిక్షాపాత్రిచేఁబూని సత్యజ్ఞాన ప్రబోధమొనర్చుచు శౌద్ధోదనివచ్చెనన్న వార్తవిని యుప్పట్టణంబు చంద్రోదయంబున నుప్పొంగు పాలసంద్రమునయ్యె. అప్పుడు మంజువాణి యశోధరతో అమ్మా! చక్రవర్తి కాఁదగిన యువరాజులు ఎరి వారికి చక్రవర్తియై మన పత్తనము ప్రవేశించిరట.

మ॥ మురళీగానమువిన్న తత్క్షణమునుగోవుల్ గోపికల్ గోపబా
లురు గోవుల్ హరిఁజేరి తద్రస సుధాలోలత్వమున్ జూపుచున్
బరమానందము నెందురీతిఁ బ్రజసర్వజ్ఞ ప్రబోధామృతా
దరముఁ జూపుచుఁ జేరుచుందురట కాంతా! యెంతపుణ్యాత్ముఁడో

వ॥ అనుచుండ-

— రగడ —

చెన్నుఁడు బుద్ధునిరాక రాజునకుఁ- జెప్పె ముదముతోడ
క్రన్నన నంతఃపురమున నెల్లరు- కదలిరతనిఁ జూడ
అంతట భూపతి దశబలుఁడాసెను- ఆనందము నిండ
చింతలఁబాపెడి శ్రీహరియితఁడని- చెప్పుకొనుచునుండ
పితృఋణమ్మును దీర్చువాఁడవని- ప్రేమించితి మున్ను

మాతృదేశమును నుద్ధరింతువింక- మఱవఁజాలనిన్ను
పాత్రమెత్తిగియిడు నీచేభిక్ష- పాత్రమందుకొనియె
చిత్రమేమో నిన్నుఁజూడగనే- చింతలెల్లఁజనియె

వ॥ అడవిని సర్వజ్ఞుఁడా భిక్షాపాత్ర మహిమఁ జెప్పదలంచి

సీ॥ ఈపాత్రఁ గొనిగదా- ఈశుఁడు ప్రియమార
అన్నపూర్ణను బిచ్చ- మడిగికొనియె
ఈపాత్రఁ గొనిగదా- ఇందిరా సుందరీ
భర్త దానవలోక- భరనడిగె
ఈపాత్రఁ గొనిగదా- యెలమి మైవ్యాసుఁడు
పులిగూడుమ్మకాశిలోఁ- బొందఁగలిగె
ఈపాత్రఁ గొనిగదా- యేనాటికిని పటుల్
మాధుకరాన్నన మనుచునుంద్రు

తే॥ అట్టి యీపాత్ర యాత్మ కల్యాణ సూచ
కంబు కావునఁ గామనిష్కామములకుఁ
దారతమ్యము గమనించి- తత్త్వమెంచి
అనఘ! మోక్షామృతమ్ము నీవందుకొనుము.

వ॥ అనఁ గిరీటమునకు మారు జటాజూటము- చంద్రహాసమునకు బదులు యోగదండము ధరించి ఛాత్రసమేతుఁడై సనకసనంద నాది దివ్యర్షి పరివృతుండగు దక్షిణామూర్తివలె వచ్చినాఁడని మెచ్చుకొనుచుండ-

కొడుకుఁదోడఁ జనుదెంచి యశోధర- కాళ్లువిడువగనియె
కడిగి పాదములు, పువ్వులుంచి తన- కనులకద్దుకొనియె
ఎన్ని కోర్కెలను కొండలెఱుఁగుమ- ఎడఁదలోనకరఁగి
సన్యాసి జలరూపమ్మున వచ్చెనె- సతికన్నులందిరిని
కాంత యశోధర పతిపాదమ్ములు కన్నీటనుగడిగె
కొంతసేపటికి మనసులోన కల- కోరికలేమడిగె

వ॥ అంత నిరువురు కొంతసేపు మౌనముద్రవహింప [illegible] రాహులుఁడు ఈయన మా నాయనాయని ప్రశ్నింప ఔను. నాయనా యనె. అంతులక బాలుఁడు [illegible] నాయనతో పాలుపోసితివే యన.

— రగడ —

చిరంజీవ యని రాహులు బుద్ధుఁడు- చేరఁదీసికొనియె
సంపాయమ్ముగ వర్ధిల్లుదువని- నిండుప్రేమ ననియె
శిరమునఁ బావలు చెన్నుమీఱఁగాఁ- జెన్నుఁడు చనుదెంచె
కరమును రాగముతోడ మహాత్ముఁడు- గాంచుచు దీవించె
అగపడలేదే కంటకమనఁజనుఁ- డాతఁడందుకొనియె
దిగులుతోడ మరణించెను గుఱ్ఱము- ధీవర వినుమనియె
జంతువులందును నెంతనీతిగల- జంతువిద్ది చెన్నా
ఇంతటదానికి శాశ్వత సుగతిని- ఈశుఁడిచ్చు నన్నా
అనుచునుండఁగా దేవదత్తుఁడును- అపటికిఁ జనుదెంచి
తన యుష్ణీషము బుద్ధుని పదముల- దాపునందు నుంచి
తనశీర్షంబును సుగతుని యడుగుల- తాకునట్లు వంచె
ఘనపాపిని నన్గరుణఁ జూడుమని- కరములు జోడించె
అంగుళిమాలుండనియెడి దొంగయు- అత్తఱినే తెంచి
సంగరహితుఁడగు బుద్ధుని చెంగట- శస్త్రాస్త్రములుంచి
కోరికోరినే చేసినపాపము- కొండవోలెఁ బెరిఁగె
కారుణ్యంబున సుగతిఁ జూపుముని- కాళ్ళమీఁది కొరఁగె
నవయౌవనమునఁ గుబ్బుతళ్కుతో- నందుఁడటకు వచ్చె
సవినయమతియని బుద్ధుండతనికి- జ్ఞానదీక్షయిచ్చె
అందఅనాథుఁడు దీవించుచుఁగడు- ఆదరమునఁ జూచె
అందఅకప్పుడు దివ్యభావతతి- ఆత్మలందుఁదోఁచె
నేలయీనినటు మైదానమ్మున- నిండెను జనమెల్ల
పూలదోసిళులు పట్టియుంచిరి- బుద్ధునిపైఁ జల్ల
పొంగులువాఱెడి భక్తితోడజను- బోధనముల వినుచు
బంగరు బొమ్మలవోలె నిల్చిరి- పరమయోగిఁగనుచు
జీవహింసతోఁ గూడినపనులను- జేయవలదు మీరు
పావనమగు ఈ భారతధర్మము- ప్రపంచమే కోరు
మానవసేవయె స్వర్గమార్గమను- మాట మఱవవలదు
పూనిదానికై సర్వమొసంగినఁ- బుణ్యమెంతొకలదు

వ॥ మహాశయులారా! లోకతత్త్వమును గ్రహించి యెదురీతకుఁ బ్రారంభించి దుఃఖకారణములగు వేరుపురుగుల దొలఁగింపఁ దలంచితి. ఏ మతముగాని - ఏ తరిపాలనముగాని, అసత్యమున కుత్సితవచనముగ స్వార్థమునకుఁ బెట్టనికోటగ - అన్యాయమున కాలవాలముగఁ - బరరక్తాస్వాదనమునకు జలూకముగ - సాధుహింసకు ఖడ్గముగనుండరాదు. పైరులోఁ గలుపువోలె గుడ్డి నమ్మకము లడ్డులేక పెరిగియున్నవి. వానిని నిర్మూలన మొనర్ప వలయు. తొలి బిడ్డను మొక్కుబడియని గంగానదిలోఁ బాఱ వేయుట. భర్తృశవముతో బ్రతికియున్న భార్యను గూడఁగట్టి కాల్చివేయుట, కాళికాదేవికిఁ జక్కని బాలబాలికల బలి యొసఁగుట యెంతటి క్రూరకృత్యములో యోచింపుఁడు పరిశీలనములేని జ్ఞానము వెలుఁగులేని యింటివంటిది. పరమాత్మను దెలిసికొనఁగోరి యుపవాసాది వ్రతములచే శరీరమును శుష్కింపఁజేసితిని ఆఱు వత్సరములరణ్యములోఁ దపమాచరించితిని. కాని, అవాఙ్మానస గోచరుండగు పరమేశ్వరునిగూర్చి సర్వజనుల కర్థమగునట్లు చెప్పఁజాలను. ఆత్మసాక్షాత్కారము తత్త్వపరులకే యసాధ్యముగనుండ నిఁకసామాన్య మానవులకెట్లర్థమగును. మాలిన్యరహితమగు నద్దమునందువలె నిష్కల్మష హృదయమున నీశ్వరగుణములు చక్కఁగఁ బ్రతిబింబించును. కావున మనుష్యుండు గుణములఁజక్కఁ బెట్టుకొనవలయును. స్వయంకృత కర్మానుసారముగ జీవికి సుఖదుఃఖములు గలుగుచుండును. సుఖమే స్వర్గము. దుఃఖమే నరకము. ఈ ధర్మచక్రమునందు లిఖింపఁబడిన యహింసాది చతుర్వింశతి ధర్మసూత్రములను నిత్యము జ్ఞప్తియుంచుకొనుఁడు.

— రగడ —

ఈ మార్గంబున నిచ్చలు నడచిన - ఈశుఁడు దీవించు
ప్రేమజీవియెడఁ - జూపినదైవమె - ప్రియమునఁ బాలించు
గుణములన్నియును జక్కఁజేసికొన - గురుఁడే తానగును
దినదిన సాధనమున నరుఁడే తా - దివ్యపురుషుఁడగును

సర్వజగంబుల నిండివెలింగెడి- సర్వేశుఁడు మీకు
సర్వసుఖంబుల నిచ్చుచు దయతో- సతతము మిము సాకు.

వ॥ అని ఆశీమములీయు గుణాపత్తుఁడు సర్వజ్ఞునకు నమస్కరించి ఆనంద- అశ్వజిత్ - కౌండిన్య- మౌద్గల్యాయన- సారిపుత్రాది ప్రసిద్ధ శిష్య బృందముతో మీరు ప్రసంగించుటచే ధన్యుల మైతిమి. సూక్ష్మ ఫల సంభరితమై స ప్రప బుద్ధములదాఁటి రేవు చేరిన నావవలె నుపన్యాస వేదిక నలంకరించితిరి. అమృత ధార లొలుకు మీపలుకులు వినుటచే జ్ఞానజ్యోతి ప్రత్యక్షమైనదనఁ జెప్పుండందుకొని భోగములకంటెఁ ద్యాగము గొప్పదని యెంచి రాజయోగమును ధిక్కరించి యోగరాజమును స్వీకరించి మోక్షద్వారకవాట పాటన మొనరించి దాని దారికిరమ్మని యాహ్వానించి యాదరించుచున్న ఓ అద్వయవాదీ! మీచరణ రాజీవములకి వేనమస్కారములని పౌరులంజూచి మహాజనులారా! ఏమహామహుని యుపన్యాస శబ్దతరంగములు దిక్ప్రపంచము లకుఁ గొట్టుకొని ప్రతిధ్వనులిచ్చుచున్నవో, అద్వితీయ భావి నెవని చరిత్ర సువర్ణాక్షరములతో లిఖింపఁబడనున్నదో అట్టి మహా త్ముఁడు తథాగతుఁడు ఇట ధర్మోపన్యాస మొసంగుట మనయదృష్టము, ఇమ్మహానుభావుని మహిమఁ దెలియ మన మెంతవారము.

సీ॥ అపరంజిరేకుల- నాహరించినవాఁడె
సంకటికొఱకు చేసాపినాఁడు
పసిఁడి జల్తారుంచు- పలుప దాల్చినవాఁడె
కాషాయ వస్త్రముల్- గట్టినాఁడు
పుష్పాల పాన్పుపైఁ- బవ్వళించినవాఁడె
బండలమీఁదఁ బన్నుండినాఁడు
ఆరామ సౌధాల- నధివసించినవాఁడె
చిమ్మ చీఁకటిగుహఁ- జేరినాఁడు.

తే॥ ఆమహా కష్టయువనిత- కావలివెస
నెట్టి సౌఖ్యము దాఁగని పెట్టినాఁడొ

పూర్ణవిజ్ఞానమూర్తి ఈబుద్ధుండెఱుంగుం
గాన యన్యులు తెలియంగాం గలరె జగతి.

— రగడ —

అనుచుసుండఁగనె పూవులు చల్లిరి. అచటనున్న జనులు
తన పెన్నిధియే దొరకైనట్టుల. తలఁచిరచటి ఘనులు
హరికిం దొమ్మిదవ యవతారంబని. ఆడిరెల్లరపుడు
తొఱఁగును పాపములీ కథవిన్నను. తోషమొదవ నెప్పుడు
ధర్మం శరణం గచ్ఛామియని. ధన్యులాడుచుండ
సంఘం శరణం గచ్ఛామియని. సాధులనుచునుండ
బుద్ధం శరణం గచ్ఛామియని— బుధులు పల్కుచుండ
చెంగటనిల్చిరి నీరాజనములు— చేతులరాజిల్ల
మంగళగీతము లాలపించిరి. మహిళామణులెల్ల
జయము జయము మన భారతమాతకు జయము దిగ్విజయము
జయము జయము మన భరతవీరులకు జయము దిగ్విజయము

గద్యము

ఇది శ్రీమద్గౌరీ శంకర వరప్రసాద లబ్ధ సమాన
చతుర్విధ కవితా కలా విలాస సాహితీరస వికాస
సంస్కృతాంధ్రాది బహుభాషా గభీరమనోహర
భావబంధుర మహోల్లాసభాస బండ్లపిచ్చమ్మా
పిచ్చయాహ్వాయ పౌత్రి యాదమ్మా
వేంకట సుబ్బయార్య జ్యేష్ఠ పుత్రి
యన్నపూర్ణా సావిత్రీ కళత్రి
సుహృజ్జన విధేయ
సుబ్రహ్మణ్య నామధేయ
ప్రణీతంబైన
బుద్ధచరిత్ర
సర్వము
సంపూర్ణము.